

ИЗАЗОВИ РЕФОРМАЦИЈЕ

Зборник радова

Иницијативе
протестантских верника,
цркава и организација
за обележавање

1517

РЕФОРМАЦИЈЕ

2017

Београд, 2017.

Издаје:

Иницијатива протестантских верника,
цркава и организација за обележавање
500 година Реформације

Уредник:

Дане Видовић

Одговара:

Ђорђе Трајковски

Штампа:

»Euro Dream«, Нова Пазова

Тираж:

1000

Садржај:

Предговор уредника	5
Плодови протестантизма, <i>Проф. др Александар Бирвиш, теолог</i>	9
500 година реформације: Ученост и истина, <i>Доц. др Татјана Самарџија</i>	23
<i>Sola Scriptura</i> : Радикална једноставност, <i>Мр Драган Грујичић</i>	32
Протестантизам (и реформација) у Србији, <i>Дане Виговић, теолог</i>	44

Предговор уредника

Иако мали по обиму и броју чланака, Зборник радова *Изазови реформације* Иницијативе протестантских верника, цркава и организација за обељавање 500 година реформације, је значајан допринос сагледавању реформације и њених утицаја у Србији. Он је значајан из најмање три разлога. Прво, окупио је на истом заједничком пројекту један део српских протестаната за које, на жалост, важи да често пута нису спремни на сарадњу и тако показао да протестанти итекако имају потенцијала за сарадњу, и да је степен њихове истомишљености далеко већи него што се понекад чини; у сваком случају је неупоредиво већи од њихових, најчешће другоразредних разлика.

Други разлог је тај што у Зборнику протестанти говоре сами о себи, а не говоре о њима, у новије време популарни „сектолози“, који су више замрачили и прикрили истине о протестантизму, него што су било шта објаснили. Ово је од посебног значаја нарочито за ово време, када наше друштво улаже велике напоре да упозна основне европске културне, цивилизацијске, па и верске вредности и приближи их грађанству у покушају укључења Србије у ЕУ. Због тога је врло значајно одстрањивање ксенофобије и уклањање тензија сваке врсте, нарочито на подручју религије, јер Европа је мулти-религијско друштво. Поред тога, мада – говорећи сами о себи у овом Зборнику – протестанти не крију ни своје слабости, ипак је главна тема ове књижице шта је то што је за њих од суштинске важности, а то нико други не може да каже боље од њих самих. Стога читалац може да буде сигуран да оно што овде прочита о протестантизму, представља информацију из прве руке.

Трећи разлог због кога је ово дело значајно, јесте однос протестантизма према већинској цркви на овом простору, Српској православној цркви и обрнуто. Сматрамо да Зборник, с једне стране јасно указује на неке тачке спорења (углавном на литургијско-богослужбеном плану), али с друге стране, указује и на то да нема стварних разлога да између ове две велике верске групације постоји било каква нетрпељивост или ривалство, напротив, да постоје бројне тачке додира, могуће сарадње, партнерства и међусобне подршке, упркос разликама. У сваком случају, из Зборника је јасно да протестантизам није непријатељ православља, али да јесте његов озбиљни критичар, што подједнако важи и обрнуто. А у пракси је познато да протестантске и

православне цркве итекако добро сарађују у оквиру неких организација као што су Европска конференција цркава (позната по енгл. скраћеници ЦЕЦ), Библијско друштво и др.

Ово мало дело, наравно, није свеобухватно (нити су аутори имали амбиција да буде такво). Упознати смо с напорима још једне протестантске групе која је припремила још један Зборник који, такође, нуди неколико добрих сагледавања реформације. Било је и покушаја обједињавања ова два мала пројекта у један већи, али с тиме се започело прекасно. Ова годишњица реформације је подстакла и неколико корисних издавачких пројеката, па ће читалац који пожели да дубље истражује протестантизам, имати на располагању неколико класичних дела о његовом настанку, развоју, учењима и проблемима.

Многим људима дугујемо захвалност за појаву овог Зборника; пре свега иницијаторима „Иницијативе протестантских верника, цркава и организација за обележавање 500 година реформације“, као и ауторима који су допринели Зборнику својим текстовима, за њихов ентузијазам, добар дух и сарадњу током организационих састанака и размене мишљења и отвореност аутора за сугестије током писања.

Читаоцу скрећемо пажњу на делимичну разноврсност у методологији научног приступа, и молимо за разумевање, пошто је дело настало у веома кратком временском року.

Посебну захвалност дугујемо секретару часописа *Култура*, госп. Пеђи Пивљанину, као и уредништву часописа, што су показали велико разумевање и сусретљивост за нашу молбу да у овај Зборник уврстимо и текст једног од најзначајнијих протестанта 20. и 21. века, проф. др Александра Бирвиша, под насловом „Плодови протестантизма“, који је њихов часопис објавио још давне 1971. године, у броју 13-14.

Појава овог чланка проф. Бирвиша у овом Зборнику, већ сама по себи, даје важност овом делу и говори о месту и утицају протестантизма у Србији, јер пре готово пола века, овај чланак је био веома запажен у културној јавности Србије и целе бивше Југославије, а сам проф. Бирвиш је био угледни протестантски вођа и културни радник у Србији.

С посебним задовољством, лично, захваљујем свештенику Евангеличке црквене општине Словачке евангеличке цркве а.в., из Старе Пазове, мр Игору Фелдију, који ме је најљубазније подсетио на важне чињенице о Евангеличкој цркви у Старој Пазови које значајно допуњују и проширују слику о лутеранима у Србији, као и на значајну улогу протестантизма у обликовању

српске културе. Он ми је о томе дао додатне информације, указао на релевантну литературу из те области и ставио ми је на располагање.

Историчар уметности, др Ана Милошевић, је прискочила у помоћ с корисним информацијама о протестантизму у Србији у периоду хабзбуршке владавине у Србији почетком 18. века.

Soli Deo gloria

ПЛОДОВИ ПРОТЕСТАНТИЗМА

Проф. др Александар Бирвиш, теолог
(1928-2015)

Дугогодишњи пастор Хришћанске баптистичке цркве Београд,
библијски преводилац, професор на више протестантских
(баптистичких, пентекосталних и адвентистичких) школа и факултета.

Чланак је први пут објављен у часопису *Култура*,
Часопис за теорију и социологију културе и културну политику,
у бр. 13-14, Београд 1971. Стр. 124-137.
Овде се поново објављује с допуштењем уредништва часописа *Култура*

Читалац кога занимају феномени религије мора признати да о њима није довољно обавештен, ни количински, ни стручно. Један од водећих недељних илустрованих листова (с тиражем од преко четврт милиона) донео је једном и податак да је „Исус ускрснуо у педесети дан“. Није онда чудо што су у средњем веку, па и касније, колале приче да Јевреји убијају хришћанску децу. За похвалу је зато идеја да се уз одговарајућу стручност изложе чињенице које су иначе саставни део живота и друштва у коме живимо. Ми знамо како се људи у свету облаче, а чудимо се ако наш сусед или сустанар држи какав празник или обичај који ми не држимо. Не дешава ли се често да ми о другој вероисповести знамо мање него о другом континенту?

Шта је заправо протестантизам? Како је један пријатељ културе обавештен о њему? Шта налази у енциклопедијама? Оне би требало да једном образованом човеку пруже јасна, непристрасна и поуздана обавештења.

Енциклопедија Лексикографског завода (Загреб, 1959, св. 5, стр. 307): „Протестантизам (латински *protestans* – онај који просвједује), скупни назив за кршћанске црквене и вјерске заједнице које су у опозицији према римокатоличкој цркви, од XVI столећа даље произашле из Реформације; у ширем (недовољно прецизном) смислу, све кршћанске вјерске заједнице које не припадају ни западној (римокатоличкој) ни источној (православној) цркви“.

Британска енциклопедија (*Encyclopaedia Britannica*, Chicago 1966, vol. 18, p. 655): „Протестант(ски) ознака (term) која се примењује на заједнице (communities) западног хришћанства одвојене од римокатоличке цркве, које своје постојање дугују реформацији или каснијим догађајима на које је ути-

цала реформација. Припадници ових заједница се обично означавају као протестанти, а њихово учење као протестантско“.

Ларус XX века (*Larousse du XXe siècle*, Paris, 1932, tome 5, p. 817): „Протестантизам (од протестант) – скуп религијских доктрина и цркава насталих из реформације у XVI-ом веку, било да су цркве образоване у тој епохи од католика који су се издвојили од римске цркве, било од оних које су се у њима родиле, расцепом у крилу самих протестантских заједница.“

Ове и њима сличне дефиниције по другим енциклопедијама и уџбеницима, не одговарају, прво, захтевима формалне логике: *genus proximum* је погрешно исказан, а *differentia specifica* је потпуно неспецифична. Шта је то опозиција према римокатоличкој цркви? И православље и ислам су – на свој начин – опозиција римокатоличанству, па нису протестантизам. Под посредним утицајем реформације у другој половини 19. века издвојили су се старокатолици из римокатоличке цркве – а ни они нису протестанти. Шта тек рећи о дохалкедонским црквама, које су у „опозицији“ и према православљу и према римокатоличанству, а ни суштински ни формално се не могу сматрати протестантима. Ограниченост ових дефиниција на реформацију и 16. век спутава нас како богословски тако и историјски. Како разврстати богумиле, валдовце, браћу и сестре слободног духа и друге? Треба ли Јана Хуса сматрати римокатоликом само зато што није живео у 16. веку?

Недостаци ове врсте и пристрасност, указују на потребу нешто прикладније дефиниције; непристрасне и довољно поуздане за даља разматрања. *Genus proximum* је у овом случају хришћанство. Како да се нађе *differentia specifica*? Суштинска разлика (а и основни спор) је у схватању откривења. Има хришћана који верују да је откривење Божје садржано у Светом писму и светом предању (тј. Библији и традицији). Они припадају традиционалистичким црквама. Други сматрају да традиција не може бити извор откривења, него да је то Библија. То су протестанти. Назив је настао сасвим другим поводом. Наиме, немачки сталези склони реформацији – пет кнезова и четрнаест градова – нису хтели да прихвате закључке донесене 19. априла 1529. на државном сабору у Шпајеру¹. Они су против одлука већине изложили свој „*protestatio*“, тј. Став о неслагању: у стварима које се тичу Божје славе и спасења душе свако мора за себе лично пред Бога стати и одговор дати. Тек касније овај назив стиче свој одређенији смисао у професионалном погледу.

1 Leopold von Ranke: *Deutsche im Zeitalter der Reformation*. – Wien, Phaidon, s. a., стр. 535-536.

Дакле, шта је протестантизам? Протестантизам је онај део хришћанства који се у свом вероисповедању изјаснио за следеће ставове:

1. Библија је једини извор откривења.
2. Проучавање и тумачење Библије темељи се на праву личног расуђивања у складу са обдареношћу и надахнућем.
3. Број обреда је сведен на библијски минимум, а њихово обављање поједностављено.
4. Све што обухвата верски живот саопштава се на народном језику².

Ова дефиниција адекватно обухвата протестантизам на основу карактеристика довољних да одреде његов садржај и логички опсег; она није таутологија, није исказана у негативном облику, довољно је прегледна и сажета, не набраја све делове (тешко да би то ико могао да наброји) и не служи се метафорама. Као добра дефиниција требало би да избегава и двозначности, али то у питањима религије није могуће. Веровања су приватне и веома интимне манифестације човековог бића, при чијем перципирању се мора рачунати на небројиву количину металогичких и прелогичких садржаја.

Несумњиво да из овакве дефиниције, односно из наведена четири става, произлазе посебне материјалне и духовне вредности. Протестантизам је утицао на средину из које је потекао, учествовао је у њеним процватима и падовима, а и сам се мењао у зависности од времена и средине.

О узроцима протестантизма расправљају историја и социологија религије. Њихови закључци и оцене нису јединствени. Међутим, за увид у утицаје протестантизма, један од закључака је од првенствене важности: протестантске цркве и верске заједнице су чинилац који је у историју ушао веома снажно, изазвао одлучну реакцију против себе, али је остао да живи и делује упркос организационим и доктринарним разједињавањима. Три разлога дају посебну вредност овом закључку: прво – слабаши протестантски покрети су и пре реформације утицали на културу своје средине нешто јаче но што је била њихова масовност; друго – реакција против протестаната била је веома сурова, али је успех противмера био испод уложених снага и окрутности; и треће – дејство протестантизма је обогатило и његове противнике (што у осталим верским сукобима није био случај).

Од свих културних добара највише протестантског утицаја осетио је језик. Као битан састојак националне културе и – нарочито – као основно

2 У вези с овом дефиницијом види: Др Вуко Павићевић: *Социологија религије*. – Завод за издавање уџбеника СРС, 1970, стр. 140.

средство општења, језик се нашао на удару протестантских схватања. Прво је постао језиком Светог писма и верског живота, затим језиком верске пропаганде и наставе, као и језиком борбе и политике.

Ти утицаји су постојали и пре реформације. Стеван Првовенчани пише како је његов отац, Стеван Немања, прогонио богумиле: „А учитељу и начелнику њихову одреза језик у грлу његову, које не исповеда Христа Сина Божјег, а његове нечастиве књиге спали, и њега посла у изгнанство...“³. Овај излив суровости није био у 16. веку, нити га је извршила инквизиција римокатоличке цркве, него „свети и блажени и преподобни отац наш Симеон, који је пре био наставник и учитељ, господин и самодржац отачаства свога, све српске и поморске земље“⁴.

Зашто је један човек лишен говора? Зашто су спаљене прве српске књиге? Страх од живе речи? Да. Језик богумилских проповеди и богумилских списа био је ближи народу но језик двора, чије су речи, додуше, биле српске, али реченица грчка, а мисао туђинска. Међутим, етнологзи и данас налазе трагове и утицаје богумила у низу народних умотворина. Једном учитељу је одсечен језик, али он и даље говори.

Реформација и њене последице, много више но ранији покрети, утичу на језик и науку о језику. Немци, као први носиоци и примаоци реформације, могу да захвале Лутеру и лутеранству за свој јединствени књижевни језик. Превод Библије (Нови завет издат 1522, целокупна Библија 1534) што га је начинио Лутер, извршен је са јеврејског и грчког оригинала уз саветодавно учешће већег броја стручњака, највише Филипа Меланхтона. Доследно својој науци и протестантским ставовима, Лутер је преводио на говорни језик, приступачан свим слојевима народа. Он каже: „Како да се говори немачки, онда човек не сме да тражи слова страног језика, неко мора да о томе пита матер у кући, децу на сокаку, обичног човека на тргу – и на њихова уста да гледа.“ Лутер није измислио немачки књижевни језик. Он је ванредно вешто одабрао онај говор који ће свим Немцима бити разумљив и који ће бити довољно свечан. То је био језик саске дворске канцеларије. Он то овако образлаже: „Ја говорим као саска канцеларија, за којом се поводе сви кнезови у Немачкој; сви сталежи царства, кнежевски дворови пишу према саској и нашега кнеза канцеларији, зато је то и најопштији немачки језик; цар Максимилијан и кнез изборник Фридрих су немачке језике у

3 *Списи Светога Саве и Стевана Првовенчаног*, превео Л. Мирковић. – Београде, Државна штампарија, 1939, стр. 182.

4 *Op. cit.* Стр. 169.

Римском царству улили у један одређен језик⁵. Начин на који је начињен немачки књижевни језик био је траса по којој ће низ националних језика наћи своје путеве у књижевност и науку; призната је историчност и народно порекло језика, указано је на конвенцију и одређена њена улога у добијању правилног језика, избегнута је провинцијска и паланачка неписменост при образовању лексике и стила, језик је покорен својој законитости и усмерен ка јединству – што је убрзо и постигнуто. Све ово је пре Лутера знао и Јан Хус, али је био без узора (није постојала дворска канцеларија са уједначеним језиком), без јасних формулација, без подршке оних чији је језик нешто значајно и без политичких захвата Лутерових. Ипак, Хус је, такође, имао пресудан значај не само за језик Чеха, но и свих других Словена који пишу латиницом. Хуситски је покрет довео до чешког књижевног језика, чешке књижевности, чешког богослужења и до словних (дијакритичких) ознака које је Хус изумео. Некима од ових ознака служи се и наша савремена латиница.

У данашњим југословенским земљама⁶ непосредну корист од протестантизма имао је словеначки језик. Он је почео да стиче своју писменост и књижевност захваљујући продору лутеранства у Словеначку и личном заслугом и ревношћу Приможа Трубара. За Словенце је ово било од двоструког значаја: писменост је престала да буде повластица, а словеначка национална свест се врло рано почела да потврђује.

Међу народима који су у овом погледу дужници протестантизма, за нас су најзанимљивији Лужички Срби. Њихова писменост и књижевност је чврсто везана за реформацију: превод новозаветних списа (1548), превод Лутеровог катихизиса (1574). Забринуте због успеха протестантизма, римокатолици појачавају свој рад међу Лужичким Србима, те за потребе њихових свештеника један калуђер (К. Ј. Тицин) саставља прву граматику лужичко-српског језика, наравно, на латинском (*Principia linguae Vencicae*, 1693).

Непосредно повезана са значајем протестантизма за језик је и вредност усмене и писмене речи. Беседништво је стекло посебну важност, јер протестантски покрет ставља проповед у жижу богослужења. Говорна реч није само део ритуала, добра поука или доказ красноречивости, него је „доказивање духа и силе“⁷. Захваљујући новом оружју, штампи, протестантска реч

5 Paull Schreckenbach, Franz Neubert: *Martin Luther*. – Leipzig, J. J. Weber, 1921, стр. 17.

6 С обзиром на временску дистанцу од првог објављивања овог чланка (46 год.) и настанак нових држава на тлу бивше Југославије, овде би данас био тачнији израз: У земљама бивше Југославије (прим. ур.).

7 Свето писмо. 1. Кор. 2:4.

се умножава, постаје трајнија и масовнија. Уместо смиренних манастирских преписивача и скученог броја читалаца, нова stoleћа су запахнута мирисом штампарске боје и баве се проблемом тиража (појам потпуно непознат генерацијама пре реформације). По свему судећи, у редовима протестаната први пут је 1550. год. употребљен летак (намењен деморалисању непријатеља). Сачинилац тог првог летка био је Истранин Матија Влачић, један од непосредних Лутерових настављача⁸.

На примеру Матије Влачића види се још један од утицаја протестантизма. Нове генерације теолога нису више само учењаци, они постају научници. Иако савремени идеолози и политичари (па и филозофи⁹) оспоравају научност теологије, ова се чињеница не може заобићи у историји културе. Оснивач модерне астрономије, Кеплер (1571-1630) сматра се научником, иако је добрих сто година после реформације својим главним „научним“ послом сматрао израду хороскопа, у које је и сам веровао. Међутим, још пре Кеплеровог рођења, Влачић и његови сарадници су радили „Магдебуршке центурије“ и „Каталог сведока истине“, уносећи у историјску науку извесна начела (међу њима и ангажованост) која ће почети да схвата тек 20. век.

У свој рад протестанти уносе критичност. Свим расположивим средствима се испитују појаве, поготову појаве у вези са језиком и историјом. Јавља се акрибија. Разликују се чињенице од мишљења, докази од доказивања, тачно од вероватног. Тако, код Матије Влачића сусрећемо овакву реченицу: „Домовина моја, стари град што га писци, како некад тако и сад, називају Албона, верујем због изласка сунца (ab albedine soli), према коме је положен. Народним језиком зову га Лабин, јеврејским – мислим – именован из истог разлога“¹⁰. Оно што излаже, писац јасно разврстава. Нема претпоставке о називу, ни латинско-италијанском ни народном (хрватском). За порекло назива наглашава се да је то лична претпоставка (верујем, мислим), а не утврђена чињеница.

Ово показује да су протестанти имали наглашено потврдан однос према раду. Народи традиционалистичких цркава су само изузетно давали људе вољне да много и вредно раде. Свет медитеранске лакомислености и левантске лукавости сматрао је рад као терет. Напори су се улагали кампањски,

8 Мијо Мирковић: *Матија Влачић Илирик*. – Београд, Нолит, 1958, стр. 141.

9 Др Вуко Павићевић: *Социологија религије*: оп. cit., стр. 15-16.

10 Matthias Flacius Illyricus: *Clavis Scripturae*. – 1628, стубац 543 (Према: Мијо Мирковић: *Матија Влачић Илирик*. – Загреб, ЈАЗУ, 1960, стр. 136).

или под принудом. Смишљен, плански и систематски рад није био (а није ни данас) нарочито омиљен изван протестантског света.

Тај свет су, иначе, земље са изразито суровом и неподесном климом. Ипак, оне нису опустеле, већ су се развиле захваљујући протестантском схватању рада. На примеру Финске и суседне јој Карелије ово постаје, тако рећи очигледно. И у време када су обе биле под царском Русијом, фински стандард је био знатно виши од карелског. Исти климатски и географски услови, иста природна богатства, иста етничка еволуција, а у оно време и исти привредни систем и исти експлоататор – а разлика очито велика. Коментар није потребан, ако се зна да је у Финској на 60 становника један православан, а на 1000 један римокатолик.

Цела Холандија, а поготову њене две северне провинције (Гронинген и Фризија) су симпатичан пример овог односа према раду. Познато је упорно отимање земље од мора и од мочвара. Мање је познато да две поменуте провинције на северу немају ни педља земље који није више пута обрађиван. То је заслуга холандских менонита који су и настали у овим крајевима. Њихова намера и навика да скромно живе и много раде довела их је до високог стандарда, потпуне социјалне збринутости, стабилног новца, солидног школства (нема неписмених, Гронингенски универзитет основан је 1614. год.) и најјевтинијих пољопривредних производа.

На основу оваквих поређења не треба схватити да протестанти своје уочљиве предности сматрају подстреком за нетрпељивост према другим вероисповестима. Нетрпељивост не потиче из цркве, него из званичне вероисповести, тј. ње има тамо где је једна религија наметнута принудно или аутоматски. То су државне, племенске или националне вероисповести. Оне се намећу без обзира на присуство или одсуство традиције. Припадајући држави, племену или нацији, члан друштва постаје чланом обавезне верске организације без личног пресведочења, без размишљања, без пристанка, а најчешће и без свесног учешћа, јер се деца крштавају пре но што прогледају и прослушају, а до артикулисаног и смишљеног говора нико и не жели да чека. Наметнута религија је болест друштва. Она је чинилац културе, али и симптом нездравог стања. Најновије доба нам показује да и веома револуционарне идеје престају да буду здраве оног тренутка кад постану обавезне. Само мали број религиозно обдарених појединаца може да се отргне од духовне принуде или идеолошког хука (одн., моде), те да слободно мисли и слободно се одлучи за вероисповедање које сматра најспасоноснијим.

Са изузетком појединих великих личности које су проповедале трпељивост (филозофи класичне грчке, Гаотама Буда и сл.), све до појаве

хришћанства није било покрета за општељудско разумевање и трпељивост. У хришћанству трпељивост није дуго трајала, јер се највећи његов део већ почетком четвртог века упрегао у јарам државне (а касније) и националне цркве. Практично је реч трпељивост била непозната све до појаве реформације. Богумили и валдовци нам нису оставили писаних трагова о своме односу према људима других вероисповедања. Први историјски захтеви за толеранцијом нису проистекли из секуларистичких тежњи француске револуције, него од швајцарских анабаптиста. Крајем октобра 1523., у групи људи око Цвинглија, издвојили су се Конрад Гребел и Феликс Манц, са још неколицином, захтевајући да се о стварима вере одлучује у оквиру саме верске заједнице. То је била опозиција Цвинглијевом ставу да о реформи цркве одлучује градско веће града Цириха. У ватри међусобних расправа Гребел и Манц су, тако рећи неприметно, уобличили две тезе: прво – одвајање цркве од световних власти, и друго: противник није увек непријатељ – треба допустити и друга мишљења. Овде ваља напоменути да се Цвингли оглушио о овај захтев. Издвојене анабаптисте он је прогонио „без милости“¹¹. Тако је Феликс Манц удављен у реци Лимат, 5. јануара 1527., поставши тиме први протестант кога су протестанти убили због протестантизма.

Догађаји у вези са циришким анабаптистима, као и каснији прогони присталица слободних цркава, показују ужас спреге цркве и државе. Овом искушењу нису одолели ни протестанти. Цвингли и Калвин су користили градска већа, али су и градска већа користила њих. Лутер је служио феудалцима и монархији, свом жестином упадао у њихове међусобне сукобе, тако да је лутеранска црква и данас подељена на земаљске цркве (Landeskirchen) према границама ондашњих кнежевина.

Прогони и нетрпељивост међу протестантима државно-националног типа данас више нису тако крвави, али дискриминација још увек постоји. У Шведској је под контролом пароха државне цркве и онај део грађанства који је иступио из званичне лутеранске вероисповести¹². Све промене, боравка, брачног стања и сл. не региструје полиција или нека испостава унутрашњих послова, него црквена канцеларија. У скандинавским државама је врло дуго

11 R. A. Knox: *Enthusiasm – a chapter in the history of religion*. – Oxford, Clarendon, 1957, стр. 127.

12 Ово се у међувремену променило 2000. год., када се службена Шведска (лутеранска) Црква разишла са државом, те од тада није више службена државна црква (прим. ур.).

(све до времена после другог светског рата) био на снази закон по коме просветни радник мора обавезно да буде лутеран.

Схватања ове врсте данас се губе. Већина државних цркава је развлашћена. Оне се с тим не мире. То видимо и у нашој савременој стварности. Римокатолици су се изборили да добију дипломатског представника, што их као вероисповест ставља у повлашћен положај. А православни отворено пишу: „Сад, после другог светског рата, настадоше такве прилике да се више и не броје разлози одрицања и отпадања од св. Саве и целокупног нашег верско-националног израза. Ко ће све те разлоге испитивати? Ипак неки се посебно и оштро издвајају. То су разне верске секте. У ствари, секташи су сада у српском народу и једини који отпадају од целокупног нашег верско-националног израза.“¹³

Ова врста јалове ожалошћености за временима којих више нема не доприноси развоју слободне цркве у слободној држави. Родоначелници идеје слободе су баптисти, методисти и квекери. Слобода савести и вероисповести, трпељивост, доследно одвајање од световне власти – све је то било и остало у основним учењима ових деноминација које, због своје скромности и тишине, нису наваљивале да помпезно уђу у историју, али су њихова социјална и политичка схватања на различите начине продрла у све напредне уставе и повеље.

На тај начин протестантизам је показао ванредно сложен, али напредан однос према појединцу. Појединац је лично одговоран Богу. Свештеник и владар су његове слуге, исто тако ништавне као и сваки други човек. Отуда није ништа необично што су претходници енглеских баптиста сматрали да „краљ не може дати савршених закона, кад ни сам није савршен човек“. Хусово и Лутерово настојање за одвајањем од Рима било је, истовремено, један од посебних начина посредног доказивања да се папа не разликује од осталих људи.

У почетку реформације нису била нарочито измењена човекова права, односи према другим људима и обратно. Радило се о суштинским променама схватања, а не о формалним изменама режима. Штавише, Холандија је нпр. била конфедерација република, а са продором реформације постала је монархија, и то је до данас. Међутим, успон демократичности и ширина политичке културе производ су протестантизма. У каснијим столећима реформирано друштво се преображавало знатно брже од традиционалистичког,

13 Никола Антић: *Отпаг од Светог Саве*. – „Православни мисионар“, (Бгд), 15 (1971), бр. 1, стр. 9.

изграђујући не само узорну технику и саобраћајне везе него и уставност, парламентаризам, социјални и комунални систем и просвету. Тако је, нарочито у малим германским државама и у Финској, настао посебни тип породице, патријархалне и ауторитативне, али без аутократије и експлоатације. Увећала су се права жене и у кући и изван ње. Подела одговорности је била потпунија, подизање нових нараштаја веома важно и усмерено ка одређеним васпитним циљевима, постављеним нешто јасније но у традиционалних цркава. Међу протестантима су се појавили први покрети за женска права, за заштиту девојака, за њихово образовање и увођење у живот друштва и цркве. Неке деноминације су врло рано уврстиле жене и у свештенички сталеж.

Преображаји протестантизма огледали су се и у даљој демократизацији, најпре цркве, а онда и осталог друштва.¹⁴ Већ у 16. веку по читавој континенталној Европи било је мањих или већих заједница у којима је постојала нека врста комунизма производње и потрошње. Ови покрети нису могли да се одрже, јер је другој или трећој генерацији нестајало одушевљење својствено оснивачима. Поред тога, немогуће је било одолети притиску државне цркве и феудалних власти, недостатку развијенијих економских односа и слабој технологији. У САД су слични покрети успевали да трају знатно дуже (неки и до почетка 20. столећа), али су замрли због немогућности да се уклопе у гигантска тржишта потрошачког друштва.

Старање о деци пробудило је код протестаната врло рано појачани интерес за васпитање и школство. Педагогија мења ставове и захтеве. И породица и црква чине све за подизање подмлатка. Васпитање и настава долазе под удар реформе. Првобитне напоре на том пољу омео је тридесетогодишњи рат. После њега Европа почиње, не само своју обнову и изградњу опустошених области, него настоји да нађе нове путеве у васпитању. Последњи епископ моравске цркве, Јан Амос Коменски, заснива нову педагогију, квалитативно и квантитативно потпуно измењену. Векови пре њега нису познавали такав систем школства, ни тако дефинисану сврху васпитања. У делима Коменског и његовој делатности између 1630. и 1650. очитују се три теме: а) мир међу свим људима заснован на санкционисању и заједничком усмеравању плуралистичког друштва, б) пансофија (гр. свемудрост) – свеобухватно знање и васпитање намењено свим људима, свим слојевима друштва и свим народима, ц) свеобухватни систем образовања, са реформисаном методиком и дидактичким начелима, универзалним језиком, коедукацијом (одн.

14 Guliano Priscel: *Il regno degli anabattisti*. – Roma, „Doxa“, s. a., стр. 69.

коинструкцијом) и општесветским центром мудрости (колегијумом светлости), чији би рад користио свима и сваком.

Протестантско васпитање је, као и све друге протестантске активности, полазило од једног захтева што су га формулисали хуманисти, посебно Еразмо Ротердамски: „Ad fontes!“ (На изворе!) У крајњој линији, то је значило да све подлеже критичком испитивању. Такво схватање је било бабица протестантизму. Оно му је донело динамичност, али у много чему прети да му постане и гробар. Сваки извор има своје изворе, свако истраживање подстиче на даља истраживања, рађају се нове сумње и траже нова решења. Основани ставови престају да буду основе. Свето писмо губи своју неприкосновеност. Оно долази у руке наука које су му до јуче биле послушне слушкиње. Наука постаје нови култ, ауторитативан и прилично нетолерантан.

Отуда проистиче филозофија, веома разноврсна, сва у супротностима, тако разнолика да се ту пре може говорити о филозофији протестаната него о филозофији протестантизма. Евангелистички део Немачке је постао земља филозофа, али без јединствене филозофије. Ту су се са подједнаким правом сместили и Лајбниц и Кант и Хегел и Шопенхауер и Ниче, па и оснивачи савремене социјалистичке мисли. Сви су они били протестанти и сви су почели од оног начела „Ad fontes!“ Њихови закључци нису само у академским супротностима, понекад и у противуречностима, него су разорни у односу на тако жељено јединство.

Има ли протестантизам перспективу? Неће ли га његове слободе и разноврсност одвести у расуло? Овога се нарочито плаше поборници „чврсте руке“, државне цркве, црквене државе и традиционалних облика црквеног устројства. Шта ће остати од протестантизма кад је он у сталној кризи и превирању?

Већи део ове проблематике је опстехришћански. Протестантизам ће имати углавном онакву будућност какву буде имало цело хришћанство. Наравно, он је нешто жилавији у односу на идеолошко наметање, без обзира с које стране оно долазило. Тако видимо да у Солжењициновом роману *Један дан Ивана Денисовича* само једна личност остаје духовно непревраћена и неизобличена – баптист Аљоша. Исто тако се протестантизам успешно одржава у односу на култ науке и подсмешљиву надменост научника. Амерички градић Оук Риџ (држава Тенеси) је потпуно ново насеље, настало 1943. године довођењем врхунских атомских научника и техничара. У њему је преко четрдесетак разних протестантских цркава – и све су недељом пуне.

Један део протестантских проблема су проблеми Европе. Њихово је решење везано за судбину Европе и за њене идејне оквире и дужнике (Северну Америку, СССР¹⁵ и неке од афричких земаља). Наиме, кроз реформацију Европа је стекла свест о себи. Свет традиционалистичких цркава је био свет везан за Средоземно море. Географија и политика онога времена кретали су се на релацијама Рим–Цариград–Јерусалим и, евентуално, Александрија. После Хуса, а нарочито после Лутера, Европа постаје појам за ваневропљане, сама себе више не сматра периферијом бившег римског царства или огранком папске државе. Она постаје самостална, културно надмоћна и политички агресивна. Истини за вољу, колонијализам нису почели протестанти, али су колоније протестантских земаља биле далеко пространије од римокатоличких.

Колонијализам је – то се не може прећутати – једно од тамних историјских поглавља у коме је учешће протестаната било необично велико. Ово је поглавље тамније од верских ратова. У верским ратовима протестанти су бранили себе, понекад своје голе животе. У тридесетогодишњем рату Немачка је од 16 милиона становника изгубила десет милиона. Али, оних преосталих шест милиона је знало да је то скупа цена њихове жеље да верују у складу са својим пресведочењем. А узроци колонијализма су били сасвим други, за њих није било оправдања, нити су мотиви били светли.

Протестантима може, за утеху, да послужи чињеница да је њихова свирепост била знатно мања и у ратовима и у колонијама. Зна се и да је њихов промил међу ратним злочинцима био зачуђујуће низак. (То исто важи и за број протестаната међу гангстерима – њих управо и нема у круговима организованог злочина).

Истини за вољу треба саопштити да ни протестантизам није имун од криминала. Но, треба рећи и то да постоје и такве – најчешће малобројне – заједнице код којих се не зна за криминал, нити за поремећаје у породици и појединцу. Али, било је и епизода када се и сама религиозност мешала са злочином. Такав један испад је и позната епизода из времена продора реформације у немачки град Минстер (1533). Јан Матејс и Јан Лајденски (бивши кројач) су успоставили једну врсту комуне. Наводно анабаптистичко становништво под влашћу ове двојице је узело 1534. сву власт у своје руке. Град је проглашен Новим Јерусалимом, средиштем царства Божјег. Целокупно земљиште је конфисковано и проглашено заједничким. Заплењене су све драгоцености (приватне и црквене). Укинута је новац. Храна је дељена бесплатно. Сва производња је била усмерена интересима комуне и савлађи-

15 Данас се ово односи на Руску Федерацију (прим. ур.).

вању опсаде. За потребе одбране мобилисане су и жене. Јан Лајденски је проглашен краљем и захтевао је краљевске почести и послушност. Одобрено је и подстицао многоженство, мада није наишао на одушевљен пристанак. Комуна је трајала и бранила се 14 месеци. Угушена је у глади и крви од стране римокатолика (1535).

Овакве патолошке извитоперености има и данас. Крајем децембра 1970. године, у месту Санта Круз (острво Тенерифи), немачки зидар Харалд Александер (стар 39 год.) убио је своју жену Дагмар (41 год.) и кћери Петру (15) и Марину (18). Петрина близнакиња Сабина остала је жива јер није била код куће. Убиство је извршио у заједници са својим сином Франком (16 год.). Младић је током злочина свирао на хармонијуму божићне и друге духовне песме. Жртве су – по свему судећи на свој сопствени захтев – прво тучене, затим заклане, па су им срца ишчупана и прободена кочићима. Материно срце је било увезано украсним гајтаном. Убице су мирно признале дело, најпре преживелој Сабини, затим полицији. Цела ова породица припада једној врло мирољубивој и поштеној верској заједници „Лорберово друштво“, названој тако по Јакобу Лорберу (1800-1864) „робу-писару Божјем“, Аустријанцу рођеном у Кањижи код Марибора. С обзиром на то да се све догодило у божићном расположењу и по неком чудном ритуалу, није искључено да је посредни религиозно уморство. Поготову кад се зна да им је кратко време пре покоља писао један њихов пријатељ (иначе лекар) из Хамбурга: „Ако заиста желиш да будеш слободан, мораш убити најмилије што имаш на свету.“¹⁶

Сваки историјски покрет пратиле су одређене реакције с противничке стране. Поражена страна је, истовремено, била и страна која губи. У случају реформације (предреформацијски протестанти нису доживљавали победе чије последице можемо историографски да пратимо) обе стране су биле на добитку. Римокатоличка црква је, додуше, остала без знатних територија, али је зато била принуђена да среди своје учење и дисциплину. То је учињено на тридентском сабору. Он је трајао дуго, али је темељито и потанко одредио шта је римокатоличко, а шта није. Тако римокатолици знају шта је у њиховој цркви обавезно, шта допуштено, шта необавезно, шта недопуштено, а шта је забрањено. Свештенство римокатоличке цркве је због појаве протестантске конкуренције подвргнуто обимним студијама и строгим испитима. Римокатоличке средње, више и високе школе постале су образовне установе са најригорознијом селекцијом. Универзитети које води ова црква имају највише академске стандарде – не само у теологији и филозофији него

16 „Stern“, 1971, бр. 3, стр. 26-28.

и у природним наукама. Схвативши да средства обавезе и принуде – којих се римокатоличанство није одрекло – не могу да придобију нове нараштаје, ова црква је својски развила рад са омладином, посебно у срединама које су конфесионално мешовите. Исти је случај и са утицајем на радничку класу, са проблемима женских права и с политиком. Сукоби и страх од сопствених слабости изменили су римокатоличанство, тако да је оно постало друштвени и политички фактор светског значаја.

Слично је протестантизам утицао и на промене код других традиционалистичких цркава. Ипак, тај утицај је знатно мањи, будући да су то искључиво националне цркве, те тако живе више по инерцији, а мање по инспирацији. Њихово окретање ка прошлости даје им одређену музејску патину, али их и своди на значај експоната. Но, и ту се јављају снаге које траже изворе и преображаје.

Све су то плодови протестантизма, било непосредни, било посредни. Наравно, само о шеснаестом веку дала би се написати посебна књига на ову тему, јер је то било једино време кад су људи у Европи знали не само шта неће, него и шта хоће. А хтели су заиста много. Постигли су знатно мање, али су донели нова решења и указали на нове путеве. Прави проблем протестантизма је његова будућност.

Она је у слободним црквама. Вероисповедања везана за државу и нацију трају етнички и политички, али не живе духовно. Њих повремено оживљавају појаве угрожености нације или политичког притиска, односно оне свој капитал стичу на грешкама атеиста, антиклерикалаца и агностика. Протестантизму то не може да дâ живот. Њега одржава лично пресведочење, лична вера у основне ставове и учења проистекла из Библије. Такву живост могу да пруже само слободне цркве и оне које успеју да се на време ослободе формалистичких и склеротичних преоптерећености. Оне су против насилног униформисања духа и организације. У њима је разноврсност погледа и веровања прихваћена као могућност за превазилажење супротности. Једино слободне цркве јесу за пуну толеранцију мишљења и исповедања: њима су познати туђа инквизиција и туђе ломаче, они не желе да се то понови. При том, не треба сметнути с ума да су слободне протестантске цркве прве у свету – неке већ у 16. веку! – увеле самоуправљање. А то је живот који може да се насилно и привремено умртви, али не умире никада.

500 ГОДИНА РЕФОРМАЦИЈЕ: УЧЕНОСТ И ИСТИНА

Доц. др Татјана Самарџија

„И познаћете Истину, и истина ће вас избавити.“

Јован 8,32.

Посматрајући с раздаљине од пола миленијума лавину догађаја која је уследила после иступа Мартина Лутера 31. октобра 1517. године, поуздано можемо казати да **посвећена ученост**, тј. истинска љубав према истини – пре свега Истини оличеној у Исусу Христу – представља и темељ и оквир карактера и целокупног животног дела не само Мартина Лутера, већ и многих других реформатора у његовој генерацији, као и његових претходника – попут Виклифа и Хуса – и после њега, до данашњег дана.

Говоримо о доследној истинољубивости Бога ради – јер ови су људи из искуства знали и на својој кожи осећали, за разлику од многих савремених интелектуалаца, да постоји огромна разлика између истине и лажи, и да једна лечи дух и тело човека и даје му живот, а друга трује његово биће, и разара и човека и свет око њега.

Истичемо концепт **истине** у ово наше време када креатори јавног мњења агресивно и упорно намећу свету не само политичку коректност, која укида разлику између добра и зла, већ и концепт тзв. *постистине*, где истину у срцима милиона људи замењују утисак, уобразиља и лични укус.

Као реч која је обележила 2016. годину, *постистина* подразумева политички и уопште јавни контекст у коме чињенична истина више није релевантна као аргумент расправе и придобијања следбеника, већ учесници у јавној дебати усмеравају осећања маса употребом тврдњи чији значај више не зависи од тога да ли одговарају чињеницама, већ од утиска који оне остављају, при чему јавност напосто више не мари или не стиже да те тврдње провери и преиспита. Више, дакле, није важно да ли оно што неко тврди јесте или није истина, већ да ли као такво може да задобије пажњу и наклоност психолошки и друштвено незрелих и неупућених милиона.

Зато је данас планетарно, па и на Балкану, медијска манипулација страховима и надама људи основа моћи и власти. Ово доба превласти медија изванредно би се могло описати речима великог пророка Исаије, који каже да „истина паде на улици и правда не може да прође“ (Исаија 59,14).

Наравно, прогресивно одрицање човека и човечанства од истине и правде представља самоубилачки став цивилизације у сутону, која је све своје најбоље и најсветлије институције у последњих 200 и нешто година изградила управо на тежњи ка истини и правди.

У једној скоријој екранизацији суђења Галилеју, постоји незаборавна сцена: папа Урбан Осми покушава да убеди свог пријатеља Галилеја да, у интересу општег мира и реда у Светом римском царству, не подржава концепт геоцентризма, који потиче од једног јеретика, протестантског научника Николе Коперника. Галилеј, искрен, безазлен и одушевљен својим истраживањима, као и сваки истински научник, не може да се помири с овим захтевом: „Али како да не говорим тако кад је то истина?“ На то му папа узвраћа незаборавним речима: **„Једно је истина, а друго је стварност.“**

Какве ли дубоке мисли! Има ли краћег и дубокоумнијег објашњења разлике између учења Исуса Христа и становишта римског Цезара, између аргумената којима један и други задобијају људе, сваки за своје царство? Један се позива на савест, којој се увек покорава мањина људског стада, јер подразумева непријатно одрицање и кајање; други се ослања на страх и користољубље, који руководе свакодневицом огромне већине морално и физички слабих људи.

Да, какве ли суштинске разлике! Сва историја човека почива само на њој! „Царство моје није од овога света“ (Јован 18,36), каже Исус Христос, док „кнезом овога света“ (Јован 12,31; 14,30; в. и Друга Коринћанима 4,4) назива самог Сотону. И шта чинити док не дође царство Божије? Стварност је пуна лажи, лажи која не би могла опстати ни владати без насиља. Сви владари у људској историји ослањали су се на аргумент стварности – то је онај Његошев „закон који лежи у топузу“, голој сили која човека уцењује да се одрекне истине, не би ли сачувао голи живот у тренутној стварности, у којој постоји као физичко биће.

Истини сила као савезник не треба, јер је она спремна на жртву, на страдање и смрт, само да се саме себе не би одрекла. Та посвећеност истини обележава карактер свих реформатора и о њој сведочи њихов живот, јер су сви били свесни да живе трошећи поклоњено време, и да су се супротставили

сили која сваког часа може да здроби крхку љуску тела у коју је смештен њихов дух, њихова личност и њихова савест. „Што је човјек, а мора бит' човјек?“

Сви су они, а Лутер пре свих, могли да наставе с удобном каријером уважених духовника који владају стварношћу и уживају у свом месту у њој; уместо тога, одлучили су да постану „сметлиште света“, како своје лично искуство описује апостол Павле у првом веку (Прва Коринћанима 4,13): иступили су из своје касте, прогутали црвену пилулу, изашли из религијског Матрикса и широм отворили очи да из угла Светог писма сагледају и разоткрију религијску лаж која носи етикету Божије истине.

Ако је трагање за библијском истином о Богу и човеку заједнички именитељ свега што су ови људи били и оставили за собом, онда се та посвећеност морала у њиховом животу исказати у два основна вида: у учености, као изразу њихове припадности једној култури, и личној побожности, као изразу њиховог предања Богу.

Када је реч о учености, свима нам је позната она чувена формулација која се приписује Бернару из Шартра, филозофу и хуманисти из XIII века (наводи је Јован од Селизберија, *Metalogicon*, књ. III): „**Ми смо патуљци који седе на раменима дивова [великих мудраца и научника Антике], тако да можемо да видимо више и даље него што су они видели; не зато што боље видимо или смо виши од њих, него зато што нас такви дивови носе и уздижу.**“

Реформатори XV, XVI и XVII века, који су темељно познавали црквену патристику и схоластику, античке писце и класичне, библијске и стране језике, били су људи који су синтетички сагледавали Божији свет у простору и времену. Истовремено, њиховом добу је истина била релевантна, животно важна; не толико историјска, колико духовна истина о човековом стању и положају према Богу, истина до које су желели да допру макар изгубили све на овом свету.

Неко је рекао да „**верник види даље на коленима него учењак на врховима прстију**“. Међутим, уколико је верник истовремено и учењак, односно, уколико је учењак и верник, онда он види даље од верника који није учењак и још даље од учењака који није верник. Побожни учењаци, учени верници – такви су били велики хришћански реформатори попут Ројхлина, Лутера, Меланхтона, Карлштата, Тиндала, Матије Влачића, Калвина, Цвинглија, Булингера, Приможа Трубара, Гијома Бидеа, Диодатија... – и у сједињењу њихове свестране образованости, с једне стране, и, с друге стране, њихове дубоке вере у Бога Створитеља и Христа Откупитеља – почива њихова интелектуал-

но-духовна снага и њихова храброст сједињена с понизношћу. Јер сви су они знали из искуства да је извор духовне снаге у свести о сопственој слабости и ослањању на Бога, који је извор сваке мудрости и снаге.

Није Мартин Лутер био ни једини ни најобразованији, ни у својој генерацији ни у свом веку. XVI век, као и XV, век је умних дивова, попут Еразма Ротердамског или Томаса Мора и стотина, чак и хиљада других. Оно што Лутера чини изузетним није његова несумњива образованост; није то ни његова свест о дубоком одступању цркве од Христовог учења, јер су многи о томе већ вековима говорили и писали више или мање увијено; Лутера ће у тзв. Светом римском царству од других учењака издвојити смелост да јавно и отворено поступа доследно еванђеоском начелу, без обзира на прекор и отпор црквене и државне власти, и без обзира на ризик да због своје доследности изгуби живот, попут многих других пре њега.

Ако је постојало време у ком су се учени људи трудили не само да седе на раменима дивова антике, него и да им стоје на раменима и виде више и боље – било је то време ренесансе. Да ли се исто може рећи за учењаке нашег времена?

Један од најбољих доказа за важност учености у разликовању историјске и теолошке истине од лажи представља анализа текста познатог под латинским именом *Donatio Constantini*, тј. „Константинова даровница“. Овај је фалсификат средином славног италијанског Кватрочента, тј. XV века, у *Расправи о лажној и Константину погрешно приписаној даровници (De falso credita et ementita Constantini donatione declamatio)* раскринкао теолог и хуманиста Лоренцо Вала (Lorenzo Valla, 1407-1457), човек изузетне интелектуалне и моралне снаге, још један од оних који су истину волели више од стварности.

Константинова даровница, чију је неаутентичност доказао Вала, а што данас признаје и *Католичка енциклопедија*, представља документ на латинском језику којим је, наводно, цар Константин пред крај живота, а пошто је прихватио хришћанство, тадашњем римском папи Силвестру уступио свој престо и власт над целокупним Западним римским царством. Вековима је овај документ, чак и пошто је Вала доказао да је настао у VIII веку негде у Француској, служио као потврда легитимности цезаропапизма, која налаже световним владарима Запада да се потчине ауторитету римског бискупа.

С једне стране, Вала доказује лингвистички анахронизам наводне даровнице кроз присуство хеленизама и варваризама из VIII века у латинском језику текста за који се тврди да потиче из прве половине IV века; с друге, он показује да је документ фалсификат зато што не постоји ниједан писани траг

у историјским документима који указује на један тако судбоносан чин као што је цезарово одрицање од престола, само пар година после озакоњења до тад прогоњеног хришћанства.

Човек који је могао да објави једну овакво оштроумну, документовану и далекосежну анализу морао је бити крајње сигуран да зна о чему пише – с обзиром на ризик да буде оптужен не само као јеретик, већ и као лош научник. Само је таква научна сигурност могла да улије ветар у једра његове истинољубивости. Морао је толико добро да познаје историјска документа из претходних векова да би могао да тврди како никаква даровница тамо није поменута, и да познаје латински језик, тако да може да разликује облике речи које припадају познолатинском периоду Константиновог времена од облика речи које припадају црквенолатинском потоњих векова. Не зачуђује стога што Еразмо Ротердамски на једном месту каже како нема бољег водича кроз латински језик од Лоренца Вале. С друге стране, имајући у виду далекосежне закључке који проистичу из Валине анализе, сасвим је јасно зашто кардинал Роберт Белармин, утицајно име контрареформације XVI и XVII века, и теолог који је дао значајан допринос суђењима Ђордану Бруну и Галилеу Галилеију, назива Валу „Лутеровим претечом“.

Вала је доказао да политичке амбиције Рима почивају на – лажи. Лутер је показао да оне немају ништа са еванђељем.

Како нам кажу архивисти и стручњаци за библиотекарство, број фалсификованих докумената који круже архивама и музејима је огроман, а неки од њих се односе и на историју Словена. Било да је реч о политичкој историји, класичној филологији или библијским рукописима, једино истинољубиво знање може да раскринка знање којим се манипулише у корист господара стварности. Према томе, као што је, с једне стране, аутор *Даровнице*, извесно близак римској курији, морао и сам бити учен, посебно у филолошком смислу (мада недовољно, као што Вала јетко примећује), тако је исто, и још много више, Лоренцо Вала морао располагати не површним, већ дубоким и детаљним познавањем латинског језика и његове еволуције, као и историје Рима и Европе, да би могао да раскринка ову крупну и далекосежну лаж.

Ученост против учености. **С једне стране ученост која замењује истину; с друге, ученост која следи истину.** У томе је суштинска разлика која дели велике умове одане Риму и велике умове реформације.

Да прва половина XVI века није окупила онако значајну критичну масу интелектуалаца раскошне и никада поновљене ренесансне учености, реформација не би била могућа. Да ли наше време може да рачуна на истинољуби-

ве и свестрано образоване људе с моралним интегритетом и великим духовним искуством које се стиче само духовним борбама са злом у себи и друштву? Где су данас такви дивови?

Добро познавање класичних језика и хебрејског сматрало се доскора незаобилазним делом теолошког и уопште хуманистичког образовања. Да ли је тако и данас? Где се у наше време – осим у католичким образовним институцијама – тако дубоко изучава латински језик као на универзитету XVI века? На студијама класичних језика? Историје? Или теологије? Католичке, протестантске или православне? Чини се да би данас било много лакше направити историјски и филолошки фалсификат него у прошлим вековима, јер је много мање оних који ће, не само имати знања да фалсификат раскринкају, него и моралне храбрости и поштења да то гласно и кажу.

У европским размерама, ресорна министарства већ неких 20-так година полако гасе часове латинског и грчког језика на друштвеним факултетима, у име економске неисплативости. Латински, грчки или хебрејски траже године учења и не доносе економски профит. Они доприносе култури и истини о човеку, али нису исплативи за стварност. Партиципи и супини се не једу, нити служе за огрев.

У америчким размерама, одавно је све речено: „Не треба мени нација мислилаца, него нација радника.“ Другим речима, нација радника који нити знају нити размишљају. Радника чији је сваки слободни тренутак загушен буком назови музике и заслепљен сликама с неког шареног екрана. Цео свет се приближава овом Рокфелеровом идеалу. Тешко извојеваних осам сати слободе и осам сати сна великом брзином изједа похлепа господара стварности...

У новије доба, у XIX и XX веку, на делу је интензивна филолошка контрареформација: Империја узвраћа ударац. У име учености, на делу је подривање ауторитета управо оне редакције грчког текста Новог завета којом је Еразмо припремио реформацију, текста на ком се темеље сви велики протестантски преводи Библије. Суптилним аргументима пуним звучних теолошких термина, покушава се показати како је реформација изграђена на трулом темељу преправљених грчких рукописа – и да Библија није надахнуто мерило вере и животног искуства. Ко ће у овом поколењу својом посвећеном ученошћу раскринкати учену лаж? Поука је и даље иста: истину морате познавати боље од оних који је желе отровати лажима.

Међутим, једно је знати, а друго је усудити се рећи оно што знамо. Лоренцо Вала каже: „Хришћанин који себе зове сином светла и истине треба

да се стиди ако изговара оно што не само да није тачно, него истини није ни близу.“

Као што истичу многи Лутерови биографи, постоји разлог зашто је Лутер имао храбрости да доведе себе у опасност смелим и отвореним супротстављањем црквеним ауторитетима: постоји нешто чега се Лутер бојао много више од ломаче – праведни Божији суд. Иако је својим учењем уздигао Христа као милостивог Спаситеља – уместо да, као многи теолози дотада, прети грешницима Христом као суровим осветником – ипак је Лутер био свестан да је људски суд, ма како суров и неправедан био, далеко неважнији од Божије вечне пресуде. Зато му је било много лакше да се замери људима него Богу. За Лутера Бог није био филозофски концепт, него активни чинилац његовог живота и целог света – Пантократор.

Треба зато имати на уму да се **протестантска радна етика не састоји само у великој посвећености раду**; она се, далеко више, састоји у вери у Бога који не само да благосиља вредан и частан рад (свакако се у Божијим очима вредним радом не зове било какво отимање и варање људи) – већ и преиспитује дела сваког човека приликом коначног Суда. Бог нас спасава на основу вере, али ће нам судити по делима, каже Библија.

Последњих година се из неких центара моћи чују изјаве како протестантизам више нема смисла јер више нема разлога да протестује. Да ли је тако? Већ и сама површна провера показује да ниједан од узрока Лутерове критике није уклоњен. Рим се није одрекао ниједнога, почев од опроштајница. Сви разлози због којих се Лутер супротставио Риму и даље су део стварности. Лутер нам је и данас потребан, али да ли смо ми спремни за Лутера? Лутера више нема – да ли и данас истина и правда имају исто онако одане и учене следбенике? На кога истина данас може да рачуна?

Да ли истина данас располаже војском посвећених и образованих људи који ће, у име еванђеоске истине, тако јасно и једноставно забележене у Еванђељу, препознати теолошку лаж и смело указати на њу по цену живота? Када погледамо шта се дешава последњих деценија, стиче се утисак да су новинари и писци далеко храбрији, истинољубивији и спремнији да протестују и реформишу свет од већине теолога.

Истина је лепа и непролазна, али је опасна – јер у стварности, и у свим временима, црквама и државама најчешће владају људи нечасни и властољубиви, људи који ће тренутној стварности жртвовати не само истину, него и њене следбенике. Они који иду за истином морају знати колика је цена учеништва о којој говори Дитрих Бонхефер, који ће скончати у нацистичком

затвору неколико месеци пре пада Хитлера. У сваком времену, за истином иду људи „који се не дају ни купити ни продати, који су верни својој савести као магнетна игла полу“, и свако време има своје методе како их уништити и ућукати њихов глас. Христос је врло јасно рекао да његови следбеници неће владати овим светом све док Он поново не дође. Истинољубив човек, који не жели да своје услуге изнајми владарима стварности, мора да зна колико је заиста Лутера коштало да се успротиви папским легатима и цару тзв. Светог римског царства.

А контрареформација?

У погледу образовања, она се од самог почетка, и у својој суштини, састоји од двоструке стратегије. С једне стране, елитно образовање које даје стварну друштвену моћ и престиж и које посвећеност истини замењује одашношћу стварности – намењено је будућим владарима овог света. С друге стране, различитим „реформама“ врши се кастрирање универзитета: наиме, свестрано универзитетско хуманистичко образовање замењује се, у име растерећења наставног програма, фабриковањем уско стручних кадрова који, како рече Стивен Пинкер, „знају све ни о чему“, и не виде шуму од дрвећа. „Фах идиоти“ нити могу да сагледају целину друштва, нити умеју да реагују док се пред њиховим очима одвија промена парадигме. Такви „стручњаци“, закупљени сопственом каријером, потпуно су друштвено безопасни: они нити желе, нити имају времена да покрећу друштвене реформе. Такви више не могу да буду реформатори. У томе је суштина кастрације интелектуалне и моралне снаге универзитета. При том не треба ни помињати неморал оних који се не стиде својих фалсификованих диплома. Уместо Раблеових „понора знања“, све више студената, чак и на богословијама, остају „понори незнања“. Друштвеном неутрализацијом научника и професора, као и масовном производњом незналица с обезвређеним (или купљеним) дипломама, онемогућује се да савремени учењаци који заиста знају и могу да промене друштво стану на страну истине; уместо тога, они свесно или несвесно постају робови владара стварности.

Међутим, упркос уситњавању научних дисциплина и честом недостатку интердисциплинарне сарадње, утешно је знати да сваки научник ипак може у својој струци и специјалности, и упркос свему, пронаћи Бога – Бога кога наука не може сахранити – а то се посебно односи на природне науке. Што су микроскоп и телескоп јачи, то су већа чудеса стварања.

Коначно, као што истина није исто што и стварност, тако ни знање није исто што и мудрост. Није знање суштина истине. Пуна глава не вреди много ако је срце празно. Знање је само оружје за одбрану истине, али није сама

истина. Истина се не исцрпљује у познавању чињеница, већ познавању Бога и Његове творевине, која је данас под баражном ватром.

Поредећи духовни и интелектуални контекст 1517. и 2017. године, можемо да се упитамо да ли би, уколико би се неки Лутер данас појавио међу нама, он могао да покрене духове и наиђе на подршку коју је доживео у своје време.

Многи данас Лутеру и протестантима замерају, чак и на овим просторима, како су разбили јединство Запада. То је као да повишену температуру сматрате узрочником болести, а не реакцијом на њу. Овај аргумент проглашава римско канонско право важнијим од Христове проповеди на гори, а римски мир важнијим од Христовог мира у срцу.

Овом народу, коме припадамо и коме себе дугујемо, не могу помоћи непријатељи истине и поштења, не могу му помоћи ни људи исто толико неуки колико и гладни успеха и моћи.

Да парафразирамо Дикенса, ово је несумњиво најгоре, али и најбоље од свих времена. Све зло и добро последњих 2000 године као да се развијају синхроно пред нашим очима. Искуство реформације XVI века пружа нам многе драгоцене поуке, а једна од њих јесте да нема и не може бити моралне реформе појединца и нације ако нема људи који у својој личности сједињују две особине које извиру из Светог писма: љубав према истини и правди, и широко образовање и културу којима је основа Богом дана мудрост.

„Овом свету су данас најпотребнији људи који се не дају ни купити ни продати, људи који су у дубини своје душе истинити и поштени, људи који се не боје грех назвати његовим правим именом, људи чија је савест верна дужности као магнетна игла полу, људи који ће остати уз правду макар се и небо срушило.“

Боже Авраамов, Исаков и Јаковљев, молимо те у име Христово, пошаљи овом народу такве људе!

SOLA SCRIPTURA: РАДИКАЛНА ЈЕДНОСТАВНОСТ

Мр Драган Грујичић, теолог

Продекан адвентистичког Теолошког факултета Београд

Уверење да цркву као предводницу друштва треба реформисати ширило се по западној Европи почетком шеснаестог века. Међутим, када би требало јасно одредити шта се подразумева под тиме да је цркви потребна реформа, тешко је било пронаћи заједнички консензус. За италијанске бискупе то је углавном значило решити основни проблем конституционалног механизма Ватикана, ускраћивањем прекомерне моћи кардинала. За калуђере, реформа је подразумевала неопходност да се живот народних маса усклади са идеалима хришћанског вероисповедања. За световне правнике тога доба, реформа се односила на реорганизацију црквених судова који су били непремостива препрека за делотворну и учинковиту администрацију. За свештенике, реформа је захтевала промену папске политике која је због високих трошкова, дуге историје ратовања, симоније и световног управљања унела сумњу у народ који је почео да се пита да ли је црква и даље представник царства Божјег на земљи. На крају, за ренесансне хуманисте реформа је била неопходна и на подручју система образовања, који је постао превише апстрактан и дистанциран од стварног живота и људских потреба. Другим речима, када се говорило о реформи, готово увек се мислило на законодавну, административну, васпитну или моралну реформу. Врло ретко се реформа повезивала с променом која је захтевала обнову хришћанског учења.¹⁷

Протестантска реформација је управо обнову хришћанског учења ставила у средиште своје пажње. Она је желела да га поједностави и ослободи презасићених, непотребних и врло често апсурдних идеја које су нашле своје место у оквирима хришћанске традиције. Ова учења су изазивала збуњеност и водила у бескрајну теолошку полемику која је деловала неразумљиво

¹⁷ Owen Chadwick, *The Reformation*, The Pelican History of the Church vol. 3 (Harmondsworth: Penguin Books, 1964), стр. 11-13.

и незаинтересовано за прави људски живот. Из тог разлога, протестантизам настаје с полазиштем да је потребно вратити се једноставности хришћанске објаве и оживети оригиналне изворе вере који су постали обједињени под латинским називом сола („само“ или „једино“) – *sola Scriptura, sola fide, sola gratia, solus Christus* и *solis Deo gloria*. Ових пет принципа протестантске реформације имају за циљ да врате цркву првобитном хришћанству и изворном исповедању вере, наглашавајући притом релевантност таквог учења у најважнијем подручју хришћанског живота које се односи на ослобођење од греха и људско спасење.

Начело *sola Scriptura* или само *Писмо* представљало је темељ такве реформе. „Библија“, пише Вилијам Чилингворт (William Chillingworth), „кажем, само Библија, је религија протестаната.“¹⁸ Ове познате речи енглеског протестантског писца из 17. века суштински изражавају однос протестантске реформације према Светом писму. Калвин, на мање упадљив, али потпунији начин, пише следеће: „Нека ово буде сигуран аксиом: да се ништа не треба признавати као Реч Божја, осим онога што се садржи, превасходно у закону и пророцима, и друго у списима апостола; и да не постоји други метод учења у цркви осим оног који је у складу с наредбама и правилом његове Речи.“¹⁹ Штавише, Калвин све институције и регулативе, како црквене, тако и друштвене, сматра смисленим само уколико свој основ налазе у Библији: „Ја прихватам само оне људске институције засноване на Божјем ауторитету и изведене из Светог писма.“²⁰ Према томе, Библија заузима место неприкосновеног ауторитета и постаје приручник за протестантску обнову цркве и тадашњег друштва. Макграт (McGrath) то сликовито објашњава: „Ако је доктрина о оправдању само вером била материјални принцип реформације, онда је принцип *sola Scriptura* био њен формални принцип. Ако су реформатори свргнули с престола [*dethroned*] папу, онда су на престо поставили [*enthroned*] Свето писмо.“²¹

Овај рад има за циљ да објасни протестантско разумевање принципа *sola Scriptura*. Да би то остварио, потребно га је повезати са три значајна питања која се неизоставно намећу као потпора овом начелу реформације:

18 William Chillingworth, *Religion of Protestants: A Safe Way to Salvation* (London: James Nichols, 1845), стр. 13.

19 John Calvin, *Institutes of Christian Religion* (Peabody: Hendrickson, 2008), стр. 784.

20 Ibid, *Romans and Thessalonians*, Calvin's New Testament Commentaries vol. 8 (Grand Rapids: Eerdmans, 1995), стр. 365.

21 Alister E. McGrath, *Reformation Thought* (Oxford: Blackwell, 1999), стр. 145.

зашто је и на који начин Библија једини валидни извор вероисповедања за протестантизам? Шта је природа библијског текста, односно како треба дефинисати библијски садржај и његово надахнуће? Који метод тумачења сматрати легитимним у намери да се разјасни значење библијског текста? Другим речима, да би начело *sola Scriptura* било расветљено, овај рад жели да објасни као је овај принцип реформације утицао на обликовање ауторитета, природе надахнућа и метода интерпретације Светог писма у оквирима ране протестантске теолошке праксе.

Апсолутни ауторитет Светог писма

Да би се разумели положај и ауторитет које је Библија имала за реформацију, потребно је осврнути се на место и улогу које је Свето писмо имало у периоду који је претходио појави протестантизма. За већину средњовековних теолога, Библија је била довољан извор за формирање најважнијих хришћанских доктрина.²² Дакле, све што је било од суштинске важности за хришћанску веру, налазило се записано у Светом писму. Постојале су области о којима се Библија није прецизно изјаснила, али је у тим случајевима црква имала слободу да понуди одговор који би највише одговарао библијском садржају. Међутим, крајем средњег века, појам „црквена традиција“ добија значајнију улогу у тумачењу Библије и разумевању библијског ауторитета. Она доживљава свој преображај и суштински почиње да губи значење које је имала у класичном хришћанском периоду. Оберман примећује да се у касном средњем веку јавља чита дистинкција између два облика предања које је он представио као „традиција 1“ и „традиција 2.“²³ У случају „традиције 1“, само предање се односило на традиционални начин разумевања Светог писма у процесу решавања доктринарних контроверзи које су погађале цркву, што се нарочито испољило у решавању гностичке јереси из 2. века. Овај стари облик традиције свој почетак заправо дугује Иринеју Лионском, који је први осмислио развој легитимног начина тумачења светописамских текстова и за који је тврдио да потиче из времена самих апостола. Он није желео да допусти да се Библија тумачи произвољно и зато је захтевао да се она интерпретира у оквиру историјски препознате цркве, која једина поседује исправне и јасно утврђене параметре за тумачење Писма. Према томе,

22 Alister E. McGrath, *The Intellectual Origins of the European Reformation* (Oxford: Blackwell, 2014), стр. 119-20.

23 Heiko A. Oberman, *The Dawn of Reformation: Essays in Late Medieval and Early Reformation* (Edinburgh, 1986), стр. 269-96.

„традиција 1“ представља метод тумачења Светог писма „у заједници вере“ и подржава теорију о *једном извору* теологије. Теологија се тако искључиво темељи на Библији, а традиција означава „традиционалан начин тумачења Писма“.²⁴

У 14. и 15. веку се развија другачији облик „традиције“. Она се одваја од строге подређености тумачењу Светог писма и постаје засебан извор Божјег откривења, или прецизније речено, *dogатак* Библији.²⁵ Тврдило се да Писмо нема одговоре на сва питања и зато је Бог својим провиђењем омогућио други извор његове објаве како би отклонио овај недостатак. Тај извор је неписана традиција која датира још од апостолских времена. Оберман овај тип традиције назива „традиција 2“, а Макрат је сврстава у теорију о *два извора* теологије.²⁶ Теологија се тако развија на два прилично различита извора, на Библији и на неписаној традицији, јер веровање које се не налази у Писму може се оправдати позивањем на неписану традицију цркве. Занимљиво је да је управо ово стајалиште заступао Тридентски концил (1545-1563), који је имао за циљ да одбрани римокатоличко схватање Писма насупрот протестантској претњи и уверењу.

Супротно пракси која је „традицију“ сматрала извором Божје објаве, протестантски реформатори су веровали да је Свето писмо једини ауторитет и извор Божјег откривења. Само је Библија Божја Реч, или, како су неки од реформатора прецизније истицали: Библија једина *садржи* Божју реч.²⁷ Хајнрих Билингер (Heinrich Bullinger 1504-1575) је само један од њих који је тврдио да је ауторитет Писма независан и апсолутан: „Зато што јесте Божја Реч, свети библијски текст има одговарајући положај и веродостојност у себи и по себи.“²⁸ Лутер је одвајао Библију од осталих књига по ауторитету који поседује: „Писмо је једини истинити господар и власник свих списа и доктрина на земљи. Уколико се ово не схвата тако, чему онда Писмо служи? Што га више одбацујемо, то постајемо задовољнији људским учењима и људским учитељима.“²⁹ Апсолутни ауторитет Писма је на крају добио свој јасан израз у документу *Formula Concordiae*, који представља коначну изјаву

24 Alister E. McGrath, *Uvod u kršćansku teologiju* (Rijeka: Ex Libris, 2006), стр. 196.

25 Види: Georges H. Tavard, *Holy Writ or Holy Church? The Crisis of the Protestant Reformation* (London: Burnes & Oates, 1959).

26 Alister E. McGrath, *Uvog u kršćansku teologiju*, стр. 196.

27 Alister E. McGrath, *Reformation Thought*, стр. 152.

28 Ibid.

29 Harold Grimm, *Luther's Work*, vol. 31 (Philadelphia: Fortress Press, 1957), стр. 311.

лутеранског веровања: „Ми верујемо, подучавамо и сведочимо да су пророчки и апостолски списи Старога и Новога завета једино правило и норма на основу кога се све доктрине и учитељи славе и суде, као што је записано у Псалму 119,105: 'Ријеч је твоја жижак ноzi мојој, и видјело стази мојој'“. ³⁰

Непорециви ауторитет Писма је произвео и оформио две важне карактеристике протестантског идентитета. Прво, црква не одређује ауторитет Писма дефинисањем библијског канона јер ауторитет Писма претходи цркви коју оснива. Другим речима, чињеница да је црква створила канон не значи да црква има власт над Библијом. Она само препознаје и даје формално признање ауторитету библијских списа који они већ имају. Црквена заједница, дакле, није надређена Писму као спољни ауторитет који одређује његову употребу и тумачење, већ је подређена Писму и његовој садржини. Калвин примећује да, пошто је „Црква назидана на темељу апостола и пророка“, онда је „измишљотина и лаж да црква има моћ таквог суда о Светом писму да му по својој вољи одређује сву извесност коју може имати.“ ³¹ Заправо, сама свест да библијски списи имају власт над црквом су је и навели да отпочне процес обликовања библијског канона. ³² Карл Барт је, стога, закључио: „Писмо је у рукама цркве, али не и у њеној моћи.“ ³³ Друго, Писмо има право да тумачи сваки појединац. Његова убеђења, уколико свој основ проналазе у Библији, постају валидна иако пркосе традиционалном начину тумачења Писма или се супротстављају врховном ауторитету папе, концила и познатих црквених учитеља. Лутер је поседовао дубоко уверење да је обичан, побожан хришћанин способан да независно чита Писмо и исправно тумачи библијски текст, што и изражава кроз постављено питање: „Зашто, дакле, треба да одбацимо реч и разумевање добрих хришћана и следимо папу, који нити поседује веру нити је Свети Дух?“ ³⁴ Према томе, свако може да разуме Свето писмо уколико га води Свети Дух који је Писмо и надахнуо. Јединствена природа духовног надахнућа Бибије је навела протестанте да Свето писмо учине јединим ауторитетом који је доступан свима који га надахнуто изучавају. Стога ће се овај рад у наставку осврнути на протестантско разумевање

30 Theodore G. Tappert, *The Book of Concord: The Confessions of the Evangelical Lutheran Church* (Philadelphia: Fortress Press, 1959), стр. 464.

31 John Calvin, *Institutes of Christian Religion*, стр. 32.

32 Види: Oscar Cullman, *The Tradition, u The Early Church: Studies in Early Christian History and Theology* (New York, Harper and Row, 1967), стр. 59-99.

33 Karl Barth, *Church Dogmatics I* (Edinburgh: T&T Clark, 1957), стр. 682.

34 Alister E. McGrath, *Reformation Thought*, стр. 162.

природе библијског садржаја и указати на важне елементе који разликују Библију од друге литературе.

Надахнута природа Светог писма

За протестантске реформаторе Библија је представљала посебно Божје откривење надахнуто Духом Светим који јој даје божански карактер и омогућује да не зависи од било којег људског суда. Библијски писци су то и сами потврдили истичући да је „све Писмо од Бога дано“ (2. Тим. 3,16) и „да никад пророштво не би од човечије воље, него научени од светога Духа говорише свети Божји људи“ (2. Пет. 1,21). Како је изнето у овим текстовима, надахнуће Писма истиче две важне мисли. Једана је божански ауторитет Писма. Пророци, писци Библије, нису говорили и писали по свом нахођењу. Њихова порука је потекла од Бога. Штавише, Бог је онај који управља преношењем ових порука како би обезбедио да је оно што се чује и чита из Писма веродостојни израз Његове воље. Лутер чак тврди се Бог надахнућем Писма „ограничио на одређено место, Реч и знакове да би Га људи могли докучити и разумети.“³⁵ Друго, текст који је надахнут у Библији има и људски карактер. Иако порука произилази од Бога, она је ипак изражена људским речима и концептима. Очигледно је да различити библијски списи, иако надахнути божанским Духом, неминовно одражавају људске црте аутора који их је писао. Према томе, Свето писмо је божанска објава која је већа од људског сведочанства, али је исто тако и објава изражена људским речима.³⁶ Оба облика Бибије, и божански и људски, нераздвојни су. Библија није комбинација Божјих и људских речи. Она изражава Божју Реч људским речима.

Овакво разумевање природе Светог писма навело је реформаторе на два врло значајна закључка. Прво, Библија је једини начин да се сазна сама суштина Божјег карактера и Његовог плана за човека. Људска бића могу знати нешто о Богу захваљујући Његовом откривењу у природи, али ово опште откривење не води закључку да се човек спасава кроз посебно откривење Бога у Исусу Христу. Другим речима, шта год људи науче о Богу из природе и личног искуства, увек ће то бити мање јасно и савршено од Божјег посебног откривења израженог у Писму. Без библијског откривења, људско знање о Богу било би несигурно и неодређено. Калвин тврди да „ма колико се у

35 Harold Grimm, *Luther's Work*, vol. 10 (Philadelphia: Fortress Press, 1957), стр. 368.

36 Види: Donald B. Bloesh, *Основе еванђеоске теологије*, vol. 1, (Novi Sad: Dobra Vest, 1989), стр. 60.

нама јављала светлост при посматрању Божјих дела, за представу и Њега и Његовог бесмртног царства, наш дух је сувише телесан, тако да не видимо, као слепи, ништа у тим тако јасним сведочанствима³⁷. Штавише, уколико се ослони на опште или природно откривење, човек постаје склон да истинитог Бога замени „својим лажним измишљотинама. Томе је склон не само прост народ и људи лењег духа, већ и они најумнији и у учењу најбољи“³⁸. Калвин на крају поетски и песимистички закључује: „Дакле, узалуд нам толике светиљке блистају у светској грађевини да би осветлиле славу Господњу, толико својих зрака бацају, а не могу нас навести на прави пут. Истина је да на том путу има и неких искри, али се оне гасе пре но што доспеју до пуне светлости.“³⁹

Насупрот нејасном сведочанству природе и људског искуства, Бог нам кроз своју Реч открива свој карактер и чврсто уверење о својој љубави. У овом случају, Калвин је оптимистичан и афирмативан: „Да би их поучио, Бог користи не само нека створења, већ отвара и своја света уста и указује им не само да треба обожавати неког Бога, већ им показује да је Он Бог ког треба обожавати, учи их не само да треба признати једног Бога, већ им се, штавише, јавља као Онај коме треба да се окрену.“⁴⁰

Према томе, Библија и догађаји који се налазе у њој представљају ненадоместиви извор људског знања о Богу. Треба нагласити да посебно откривење Библије не обезвређује опште откривење дато кроз природу и људско искуство. Оно га заправо објашњава и допуњује. Библија исправља недовољно разумевање Бога које могу имати људи чије једино знање о Њему долази путем природе. Реформатори су је стога упоредили са наочарима које носи особа са slabим видом.⁴¹ Само уз њихову помоћ оно што је за ослабљени вид било замагљено и неодређено постаје јасно и живо. Библија је, дакле, примарни извор човековог знања о Богу помоћу којег он Божје откривење у природи може сагледати и разумети у његовој пуној лепоти.

Други закључак се односио на сам канон Светог писма. Протестантски хришћани су на основу природе надахнућа Писма желели да поставе јасне

37 Жан Калвин, *Наук хришћанске вере* (Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 1996), стр. 50.

38 Ibid.

39 Ibid.

40 Ibid., стр. 51.

41 Види: Richard Rice, *Увод у кршћанску теологију* (Марушевец: Адвентистички теолошки факултет, 1987), стр. 25.

границе између књига које су сматрали надахнутим и светописамским, и групе текстова које се називају „деветероканонске“ или „други канон“. Садржај ових текстова карактеришу мудре изреке, историја и у неким случајевима ослањање на магијску праксу. Они су ушли у састав библијског канона кроз преводе Библије на грчки и латински језик, *Септуагинта* и *Вулгата*. Реформатори су правили строгу разлику између Старога завета и деветероканонских књига. Први се састоји од књига које се налазе у јеврејском тексту Библије, док се други, деветероканонски Стари завет, састоји и од дела која су додана у грчким и латинским преводима Писма, али их у јеврејској Библији нема. Док су неки реформатори сматрали да су деветероканонска дела поучни материјал, већина се ипак слагала у томе да се ови текстови не могу узимати као темељ хришћанске теологије.⁴² Насупрот њима, Римокатоличка црква је на Тридентском концилу дефинисала Стари завет као она „старозаветна дела која су садржана у грчким и латинским преводима јеврејске Библије“ и на тај начин занемарила разлику између Старог завета и апокрифа.⁴³ Ова разлика није била толико значајна у пракси на зачетку реформације. Расправе из 16. века по овом питању сведоче да је једини озбиљан теолошки проблем по овом питању био текст из деветероканонске литературе који се налази у 2. Макабејцима 12:40-46. који говори о молитви за мртве. Католички теолози су ову праксу прихватили и заснивали на споменутом тексту, док су је протестантски реформатори одлучно одбацивали тврдњом да се она темељи на небиблијском извору деветероканонске литературе, која промовише постојање чистишта које у изворном библијском тексту није познато.⁴⁴ Међутим, ова разлика између надахнутих, светописамских списа и ненадахнутих, деветероканонских дела је резултирала у јасно одређеној листи библијских књига које протестанти узимају као ауторитет насупрот листи коју прихвата Католичка црква. Писмо које прихватају протестанти садржи шездесет и шест књига подељених у два главна дела: Стари и Нови завет. Број књига у католичким преводима је већи, јер у Старом завету укључује и неколико деветероканонских књига. Да је ова разлика у броју библијских књига данас више него очигледна потврђују и савремени протестантски преводи (NIV – *New International Version*, NRSV – *New Revised Standard Version*), као и познати католички преводи Библије (*Jerusalem*

42 Види: Alister E. McGrath, *Увог у кршћанску теологију*, стр. 173.

43 Ibid., стр. 174.

44 Alister E. McGrath, *Reformation Thought*, стр. 152.

Bible, Кршћанска садашњост). Ипак, много значајнија разлика је она која је настала у тумачењу библијског текста. Управо је то подручје на које ћемо се осврнути у последњем делу овог рада.

Метод дословног тумачења Писма

Стандардни метод тумачења Светог писма током средњег века називала се *quadriga* или „четвороструки смисао Писма.“ Извор за овај метод лежи у покушају да се направи разлика између дословног и духовног смисла библијског текста. Уз дословни смисао којим треба почети, хришћани овим методом треба да пронађу и духовни смисао који се састоји из три дела: 1) *алегоријски*, који одређује шта хришћани треба да верују. Смисао се налазио у позадинском разумевању библијског текста до којег се не долази дословним тумачењем јер оно није у могућности да одгонетне доктринарне исказе Писма; 2) *трополошки*, који одређује шта хришћани треба да чине. Смисао се налазио у библијским текстовима који су етички водич хришћанског понашања; и 3) *анагогијски*, одређује чему хришћани треба да се надају. Овај смисао се проналази у одломцима Библије који указују на темељ хришћанске наде и будућа обећања која сачињавају хришћанску есхатологију.⁴⁵

Без обзира што је овај метод подразумевао употребу *дословног тумачења*, оно као да је било готово искључено из средњовековне херменеутике Писма. То је било и разумљиво када се зна да је духовни, *алегоријски* смисао Библије био неопходан за доктринарно разумевање Писма, док је дословно тумачење изгледало као препрека таквом закључивању.⁴⁶ Одличан пример процвата алегоријског тумачења се налази у излагању Бернарда из Клервоа, познатог средњовековног учитеља из 12. века. У покушају да протумачи значење текста из Песме над Песмама који спомиње греде на кућама од кедровог дрвета и поткровље од чемпреса, он нуди следеће објашњење: „Под 'кућама' треба разумети велику групу хришћанског народа, повезану с онима који имају моћ и достојанство, с вођама цркве и државе, као 'гредама'. Они их заједно држе мудрошћу и чврстим законима; иначе, ако би сваки од њих деловао на начин који му се свиди, зидови би се срушили и цела би кућа постала рушевина. 'Поткровље' које је чврст спојено с гредама и које кућу

45 Види: Alister E. McGrath, *Увод у кршћанску теологију*, стр. 184.

46 Alister E. McGrath, *Reformation Thought*, стр. 158.

држи на краљевски начин, треба разумети као благ и уређен живот исправно поученог свештенства, али и као исправно обављање црквених обреда.⁴⁷

Протестантска реформација овакво тумачење сматра слабошћу и инсистира да се ништа не сме веровати на основу недословног, духовног смисла Писма, осим ако се претходно није успоставило веровање на дословном тумачењу Библије. Овај нагласак на дословном схватању Писма служи као имплицитна критика алегоријском тумачењу Библије. Зато и Лутер то јасно и у свом стилу оштро претвара у принцип: „У Писму није ваљана ни једна алегорија, тропологија или анагогија, осим ако та иста истина није експлицитно негде другде дословно исказана. Иначе би Писмо постало предмет исмејавања.“⁴⁸ У сопственом тумачењу Библије Лутер предлаже искључиво дословно или литерарно тумачење које има историјски или пророчки смисао. Лутер заправо тврди да се у дословном приступу мора направити разлика између онога што он назива „слово које убија“ (*littera acidens*), односно строго дословног и историјског читања Библије, и „Духа који оживљује“ (*Spiritus vivicans*), односно читања Писма које проналази духовне закључке и пророчке призвуче у дословном тумачењу библијског текста. На овај начин, литерарни и историјски контекст могу бити и спотицање и пут до исправног тумачења. У сваком случају, такав контекст је незаобилазан пут за протестантско тумачење Светог писма.

На крају, поред дословног разматрања литерарног и историјског контекста, Писмо је за протестантске реформаторе постало и свој властити тумач. Лутер је то изразио једноставним речима: „Писмо је своје властито светло.“⁴⁹ Другим речима, будући да између различитих делова Писма постоји јединство, један део Писма тумачи други и тако постаје кључ за разумевање повезаних одломака. У одређеном смислу ово представља проширење литерарног контекста којим се неко служи у тумачењу одређеног одломка Писма. Овај принцип захтева да се обрати пажња на сведочанство целокупног Писма (*tota Scriptura*) о предмету који се изучава. На тај начин протестантско тумачење Библије позива да се доктрине заснују на широким темама Писма, а не искључиво на једном или неколико одвојених библијских параграфа.

47 Bernard of Clairvaux, *Sermons on Song of Songs*, vol. 1 (Collegeville: Cistercian Publication, 1971), стр. 56.

48 Harold Grimm, *Luther's Work*, vol. 3 (Philadelphia: Fortress Press, 1957), стр. 2.

49 *Ibid.*, стр. 76.

Закључак

Протестантско начело *sola Scriptura* је имало за циљ да поједностави хришћанско учење и врати га најосновнијем ауторитету, Библији. Овај једноставан принцип је произвео врло значајне промене на подручју ауторитета хришћанске вере, схватања природе светописамског текста, као и у области херменеутике која се бави интерпретацијом Библије. Поставши апсолутни и неприкосновени ауторитет на подручју вероисповедања, Свето писмо је стекло своју независност у односу на тумачења традиције, учења папе, концила и познатих црквених учитеља. Ослободивши га црквеног ауторитета, начело *само Писмо* пружило је право сваком појединцу да Библију проучава и исправно тумачи њен текст. Такође, оно је утицало да се Библија издвоји као посебан и неупоредив спис у односу на друга религиозна и књижевна дела. Библија, надахнута Светим Духом представља посебно откривење које превазилази свако опште откривење Бога и проналази се у извештају од 66 књига Старог и Новог завета. Тако строго дефинисан оквир надахнућа, учинио је да протестантизам рано одбаци католичку верзију превода Библије, односно све неканонске текстове који је овај превод укључивао. Ово начело изазвало је промене и на подручју тумачења Писма. Средњовековни систем *quadrigo*, који је наглашавао духовни, или алегоријски смисао тумачења, прошао је кроз протестантску критику која је истицала неопходност дословног разумевања Писма. За разлику од нејасног, духовно-позадинског значења, реформатори су сматрали да Библија има јасно, дословно значење које се темељи на литерарно-историјском контексту. На крају, начело *sola Scriptura* постаје и принцип *tota Scriptura*. Пошто је Писмо једини ауторитет на подручју вере, онда је оно само себи најбољи тумач. Према томе, у потрази за једноставношћу, реформација је пронашла радикално начело *sola Scriptura* које постаје јединствени ауторитет вере, јединствена књига и јединствен метод тумачења. Некада су једноставна начела најбоља и најсвеухватнија начела.

Bibliografija

- Barth, Karl. *Church Dogmatics I* (Edinburgh: T&T Crank, 1957).
- Bernard of Clairvaux. *Sermons on Song of Songs*, vol. 1 (Collegeville: Cistercian Publications, 1971).
- Bloesh, Donald B., *Основе еванђеоске теологије*, vol. 1, (Novi Sad: Dobra Vest, 1989).
- Calvin, John. *Institutes of Christian Religion* (Peabody: Hendrickson, 2008).
- Calvin, John. *Romans and Thessalonians*, Calvin's New Testament Commentaries vol. 8 (Grand Rapids: Eerdmans, 1995).
- Chadwick, Owen. *The Reformation*, The Pelican History of the Church vol. 3 (Harmondsworth: Penguin Books, 1964).
- Chillingwort, William. *Religion of Protestants: A Safe Way to Salvation* (London: James Nichols, 1845).
- Cullman, Oscar. *The Tradition*, u *The Early Church: Studies in Early Christian History and Theology* (New York, Harper and Row, 1967).
- Grimm, Harold. *Luther's Work*, vol. 3 (Philadelphia: Fortress Press, 1957).
- Grimm, Harold. *Luther's Work*, vol. 10 (Philadelphia: Fortress Press, 1957).
- Grimm, Harold. *Luther's Work*, vol. 31 (Philadelphia: Fortress Press, 1957).
- Калвин, Жан, *Наука хришћанске вере* (Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 1996).
- McGrath, Alister E. *Reformation Thought* (Oxford: Blackwell, 1999).
- McGrath, Alister E. *The Intellectual Origins of the European Reformation* (Oxford: Blackwell, 2014).
- McGrath, Alister E. *Увод у кршћанску теологију* (Ријека: Ex Libris, 2006).
- Oberman, Heiko A. *The Dawn of Reformation: Essays in Late Medieval and Early Reformation* (Edinburgh, 1986).
- Richard Rice, *Увод у кршћанску теологију* (Марушевец: Адвентистички теолошки факултет, 1987).
- Tappert, Theodore G. *The Book of Concord: The Confessions of the Evangelical Lutheran Church* (Philadelphia: Fortress Press, 1959).
- Tavard, Georges H. *Holy Writ or Holy Church? The Crisis of the Protestant Reformation* (London: Burnes & Oates, 1959).

ПРОТЕСТАНТИЗАМ (И РЕФОРМАЦИЈА) У СРБИЈИ

*Дане Видовић, теолог
пастор Хришћанске баптистичке цркве Београд*

Код обележавања 500-те годишњице реформације, у покушају сагледавања утицаја тих догађаја на просторе Србије и српски народ, треба направити разлику између појмова „реформација“ и „протестантизам“. Јер, реформације, као процеса обнове већинске цркве (посебно теолошке обнове), у Србији никад није било, док је, с друге стране, протестантизам, као производ реформације на западу, итекако имао утицаја и на Србију и остала подручја на Балкану где живе Срби и други словенски народи.

Мада је реформација, пре свега, теолошки покрет, покрет обнове цркве и враћање црквених доктрина библијским изворима и изворном хришћанству, она се никако не може посматрати независно од политичких и укупних друштвених кретања у Европи у то време. Штавише, у пракси, црквене реформе из периода реформације су, углавном, улазиле на она врата која су отварали друштвено-политички догађаји.

У том смислу, могло би се говорити да је у вековима пре реформације, више повода за реформацију цркве било на истоку, него на западу – посебно имајући у виду ширење богумилског покрета у Бугарској, Македонији, Србији и Босни, као и других верских покрета – али ти импулси нису имали адекватну друштвено-политичку позадину и климу који би им дали снагу реформе цркве.

Ипак, највећи разлог што на истоку није дошло до реформе цркве, сигурно је све јаче надирање турске силе, најпре на Балкан, а потом и у дубину Европе, што је на крају православну цркву довело у положај подређености исламским владарима, а то није само спречило било какве реформе цркве,

већ је заклоњено и уобичајени црквени живот. Фокус цркве тога доба био је све више на пуком преживљавању и само-одржању, а све мање на дефинисању или редефинисању богословске мисли.

Било је и случајева где је духовна власт црквених великодостојника са високим титулама била више *in patribus infidelium*, него стварна црквена власт, са значајним верским или богословским утицајем. Није била реткост ни да турски султани право постављања црквених великодостојника на високе црквене положаје присвоје за себе, па их продају за виску цену и користе за изнуђивање виских сума новца за себе. Познато је да је од 1466. године, на даље, управо то био случај са постављањем цариградских патријараха, а сума за коју је патријарх могао да добије свој положај 1537. год. износила је 3.000 дуката.⁵⁰ У таквој друштвено-политичкој клими, црквени живот је више био суочен са опасношћу од гашења, него са „опасношћу“ од реформе.

Тако је, за разлику од западне Европе, у којој је протестантизам изнедрила реформација западне цркве, у Србију протестантизам стигао без реформације на локалном нивоу. Вероватно то и јесте разлог што Срби најчешће протестантизам сматрају и сврставају у „проблем“ западне цркве, а понекад га чак и изједначују с католицизмом, мада је суштина протестантизма управо у напуштању неких од кључних католичких теолошких доктрина (а протестанти би рекли – и заблуда).

На исти начин, протестантизам, који је на западу имао теолошку основу и, углавном, политичку имплементацију, у Србији се ширио без теолошке основе, па су његова суштина и његово ширење на нашим просторима били тумачени, пре свега, политичким или неким другим друштвеним разлозима, а никад теолошким.

Ипак, ниједна фаза ширења протестантизма у Европи није прошла без утицаја на Србију и на подручја где су живели Срби. То се може рећи, како за период реформације и касније католичке контрареформације, тако и за реформска превирања у периоду пре реформације.

50 Ур. Čedvig 1986:253.

Предреформацијски период

Још у 12. веку у Србију су почели да пристижу богумили⁵¹ из Бугарске и Македоније, али их је ту дочекао снажан отпор православне цркве и државе Стефана Немање (владао од 1166-1196) који су их прогласили за јеретике, кажњавајући их спаљивањем на ломачи, одсецањем језика, прогоном из земље, одузимањем имања и другим окрутним казнама. Међу следбеницима богумилске вере у то време било је припадника из нижих, али и из виших слојева (феудалаца). Познат је Сабор у Рашкој из 1186. године, на коме су се водиле жестоке расправе између, с једне стране, Немање и представника православне цркве, и с друге стране, неких феудалаца који су стали у одбрану богумила (овај Сабор је остао забележен и на неким фрескама из тога времена). Због тешког прогона у Србији, богумили беже у Босну, где уживају уточиште и заштиту неких босанских владара (од којих неки и сами постају богумили) и где опстају још следећих неколико векова и одатле се шире по Славонији и Војводини. Као и богумилски верници, тако су систематски уништавани и њихови списи, тако да данас, све што знамо о богумилима, потиче из пера њихових непријатеља и прогонитеља, било православних или католика, па се о њима скоро искључиво говори као о „дуалистичкој јереси“, „манихејцима“, итд. Међутим, највећи део тих тврдњи и оптужби никад није научно утврђен, нити доказан; а постоје и записи о изјавама самих богумила где они сами неке од тих тврдњи изричито одбацују. Научници који данас желе да објективно приступе појави богумила на нашим просторима, не располажу са довољно изворних богумилских докумената из којих би се

51 Међу главне изворе о богумилима спадају: Душанов Законик; Стефан Првовенчани, *Живот Светог Симеона*; Константин Филозоф, *Житије геспота Стефана Лазаревића*; Теодосије, *Житије Светог Саве*. О богумилима су писали и бројни новији и савремени аутори, али без јединственог става о овом верском покрету. Међу њима су: Фрањо Рачки, *Богомили и патарени*, Југославенска академија знаности и умјетности, Загреб 1868.; Др Васо Глушац, *Истина о богумилима* (Историјска расправа), Београд 1941. (репринт 1991); Јарослав Шидак, *Студије о „Цркви босанској“ и богумилству*, Свеучилишна наклада Либер, Загреб 1975.; Фрањо Шањек, *Босанско-хумски крстјани и катарско-дуалистички покрет у Средњем вијеку*, Кршћаска садашњост, Загреб 1975.; Драгољуб Драгојловић, *Богумилство на Балкану и у Малој Азији*. II *Богумилство, на православном истоку* (Посебна издања, књига 15), САНУ, Балканолошки институт, Београд 1982.; Жељко Фајфрић, *Света лоза Стевана Немање*, Графосрем, Шид 1998, Табернакл, Београд 2009; и многи други.

јасно утврдила њихова теологија. Лујо Бакотић их је сматрао „православним протестантима“⁵².

У 13. веку простори на којима су живели Срби имали су додир и са валдовцима који су потицали из Италије. Њихови мисионари су много путовали и продавали свилу и бисере, али је права сврха њихових путовања била мисионарска. Путовали су све до Угарске, Бугарске, Турске и у друге крајеве, где су долазили у додир и са српским, православним, становништвом.

Почетак 15. века обележио је покушај реформе цркве од стране чешког реформатора Јана Хуса (који је био под утицајем енглеског реформатора Виклифа). Хус је због тога спаљен на ломачи у Констанци 1415. год., али је верски покрет који је иницирао наставио да живи. У 15. веку, ширење хуситског покрета из Чешке није заобишло ни српске крајеве, а посебно је њихов утицај био очигледан у насељима у Срему, на Фрушкој Гори, Каменици, десној обали Дунава, околини Петроварадина, Бачу, Беочину и другим местима. Забележено је и учешће српске војске, под вођством деспота Стефана Лазаревића, у сламању најжешће хуситске буне 1431/32. године.

Постоје подаци о томе да су католички инквизитори, послани од стране папе, обилазили крајеве у којима су живели и Срби, и слали информације о великом броју јеретика у тим крајевима, мислећи на хусите и таборићане.

Период реформације

Кад је у Немачкој, 1517. године, под вођством Мартина Лутера, започела реформација, цела Србија је тада већ била, углавном, под турском влашћу (још од 1459. г.), изузев неколико градова, који су још неко време, били под угарском влашћу (нпр. Шабац, све до 7. јула 1521. и Београд, до 28. августа исте године). Босна је под турску власт пала убрзо после Србије, 1463. године, а преостали део Угарске, у којој је, такође, живело много Срба, 1526. год. Тако се у деценији почетака реформације целокупно српско становништво налазило под турском влашћу.

Срби су реформацију, углавном, посматрали као политичко питање пре власти и сукоба између Немачких земаља и папског Рима. Тако Станојевић говори да, „кад је Мартин Лутер почео у Немачкој борбу против папске курије (1517. год.) била је и Немачка и Италија том борбом тако заузета да за Турке није било никакве непосредне опасности од веће... акције западних

52 Види: Бранко Бјелајац, „Срби и рукописно Свето писмо“ на http://kocic.net/bjelajac/srbi_i_rukopisno_sвето_pismo.htm.

народа.⁵³ Ипак, Лутерова реформација је ускоро почела да има утицаја и на подручја где су живели Срби, па су и поједини представници српског народа, на овај или онај начин, долазили с њоме у додир.

У време Лутера, српски књижевник, Гаврило Светогорац, водио је 1534/5. расправу с једним службеником угарског краља, против Мартина Лутера.⁵⁴

Штампарија у Ураху⁵⁵

Године 1561. хрватски барон, Иван Унгнад, који је због склоности реформацији био прогнан у Немачку, основао је у граду Ураху, код Тибингена, словеначку, хрватску и ћириличну штампарију. Ту су штампане протестантске књиге на словенским језицима, укључујући и српски. На превођењу протестантских књига на српски радила су двојица српских свештеника, калуђер Матија Поповић из Србије и ускок Јован Малешевац, преписивач књига из Требиња. У плану је био још један учени Србин, извесни Димитрије, који је, поред српског, „знао... грчки, румунски, талијански и турски, а понешто и латински“⁵⁶, али договор с њим није био постигнут.

Замисао оснивача била је да ова штампарија допринесе ширењу протестантизма по свим словенским земљама, па чак да одигра и мисионарску улогу међу Турцима, па је било у плану да се Библија преводи и на турски језик.⁵⁷ „Током 3 године постојања ове протестантске ћириличне штампарије урађено је 8 пројеката. Од Св. писма штампан је само Нови завет...“⁵⁸

Утицај штампарије био је испод очекивања оснивача, а међу бројне разлоге спадали су и неписменост или веома слаба писменост српског становништва у то време⁵⁹, као и једна природна катастрофа коју није било могуће предвидети, нити на њу утицати, а то је појава куге и колере⁶⁰, што је зауставило бројне покушаје масовније дистрибуције већ одштампане литературе.

53 Станојевић, 1910:204. (нагласак Д.В.).

54 Види: Бјелајац 2003:20.

55 Темиљиту студију о томе написао је др Фрањо Бучар, *Повијест хрватске протестантске књижевности за реформације*.

56 Бучар 1910:85.

57 Види: Бучар 1910:59,78,102.

58 Бјелајац 2003:25-26.

59 Види: Бучар 1910:164.

60 Види: Бучар 1910:86,163,166.

Ширење протестантизма у Србији

Расположиви извори говоре да се у 17. и 18. веку протестантизам ширио у Војводини, и то уз доста наклоности од стране Турака, док је велики отпор том ширењу пружала католичка противреформација. Тако је протестантима било забрањено да оснивају своје заједнице у градовима, а оне које су биле основане раније, доживљавале су снажно прогонство.

Почетком 18. века, кад је Хабзбуршка Монархија потиснула Турке из Београда, Београд је потпуно реконструисан према европским архитектонским стандардима. Такође је обновљена цела београдска тврђава, а њен главни архитект био је протестант, хугенот из Швајцарске, Никола Доксат де Морез. Он је уједно био и генерал у хабзбуршкој војсци, у којој је било веома много протестаната. На жалост, католички војни официри оптужили су га за, наводну, велеиздају и у тој истој тврђави погубили 20. марта 1738.⁶¹ Католичка контрареформација је била толико снажна да је – како тврде извори – у католицизам, из протестантизма, враћено преко 1.000 протестантских верника⁶², највероватније из редова хабзбуршке војске, пошто исти текст каже даље да „гледе расколника⁶³ (православаца оп. прев.) нема наде, јер ће радије пријећи Турцима него католицима“. То говори да је у време аустроугарске владавине у Србији, у Београду живео велики број протестанта, као и да је католичка контрареформација била веома снажна и немилосрдна.

„У другој половини 18. века српско становништво у Угарској похађа протестантске школе – гимназије у Немачкој и Угарској, а један од првих био је архимандрит Јован Рајић.“⁶⁴

За појаву протестантизма у Србији, у то време, може се рећи да су много више заслужне миграције становништва у аустроугарској царевини, него мисионарске активности самих протестаната. Три историјске околности утицале су на интензивније досељавање протестаната у Србију. Прва је потискивање Турака из Београда и већег дела Србије, од стране Хабзбуршке Монархије, 1717. године, друга је позив аустријске царице Марије Терезије

61 Библиотека града Београда је објавила репринт с преводом књиге из 1757. год. *Живот царског генерала и славног инжењера, господина барона, Доксат де Мореза*, у којој је до детаља описано његово погубљење и како је до њега дошло.

62 Види: Сршан 2011:30-31.

63 Католички инквизитори су православце називали „расколницима“, а протестанте „кривоверцима“.

64 Бјелајац 2003:30.

сељацима и занатлијама из северних делова царства да населе југ царства, и трећа, *Патент о верској толеранцији*, Јозефа II Хабзбуршког⁶⁵, сина Марије Терезије, објављен 13. октобра 1781. године. Иако су прве две околности више погодиле католицима него протестантима, ипак се велики број протестантских породица населио по Војводини и у Београду.

Лутерани или евангелици⁶⁶

У таласу досељавања између 1718. и 1722. год. у Јужни Банат су доселили многи „Немци из Ердеља и Зипса, који су посао нашли у јужнобанатским рудницима код Ковина. Поред ових насеља, у Јужном Банату су до 1719. године настале и неке евангеличке насеобине од досељеника из Хесена.“⁶⁷ Ови лутерани су морали уговором да се обавезу да неће градити црквене зграде, већ само молитвене домове без црквених торњева и да ће у Банату деловати само један евангелички проповедник. Међутим, поред свих ограничења, по Војводини су наставили да се насељавају лутерани Немци (углавном из Швабије), затим Словаци, Чеси и Мађари. „Према једном извору, прва црквена општина била је подигнута 1793. год. у Банатском Краљићеву.“⁶⁸ Захваљујући *Патенту о толеранцији* Јозефа II, и неким његовим одлукама из 1787. год., „православни и протестанти добијају право да на својим црквама могу да подижу куле и звонике, а већ следеће године... допушта се и да врата православних и протестантских цркава могу бити окренута на главну улицу.“⁶⁹ У новом таласу досељавања, 1790-92. год. војна команда је одобрила да се сагради 40 кућа за потребе досељених немачких евангелика, између Пазове и Батајнице. Тако је основано евангеличко село Нова Пазова.

Међутим, други извори – нарочито они који се тичу евангелика-Словака у Србији – значајно допуњују, проширују па у многоме и мењају слику о

65 Уп. https://sr.wikipedia.org/wiki/Jozef_II_Habzburški.

66 Једина целовитија историја лутерана, калвиниста, баптиста и других протестантских цркава, на српском језику, је двотомно дело мр Бранка Бјелајца, *Протестантизам у Србији. Прилози за историју реформацијског наслеђа у Србији I и II*. Али, постоје и друге књиге које обрађују специфична питања из те области или поједине верске заједнице, нпр. *Романтизам у српско-словачким односима*, Небојше Кузмановића, Бојан Алексов, *Назарени међу Србима*, Завод за уџбенике, Београд 2010. Др Бранко Бјелајца, *О верујућим у Христа*, Центар 9, Београд 2015.

67 Бјелајца 2003:37.

68 Бјелајца 2003:38.

69 Бјелајца 2003:39.

евангелицима или лутеранима у Србији.⁷⁰ У том смислу, значајан је податак да је најстарија евангеличка општина, основана пре *Патента о толеранцији*, у Старој Пазови, још 1770. године, а најстарија евангеличка црква у том месту саграђена је свега шест година касније. Иако је тачно да протестанти у Аустроугарској монархији нису смели да граде цркве с торњевима, цар Јозеф II Хабзбуршки је у овом случају направио изузетак и донео *lex specialis*.⁷¹ Тако је најстарија протестантска црква на тлу Србије управо ова Евангеличка црква у Старој Пазови, која постоји и дан-данас.

Оно што је за српску историју и културу још значајније, јесте да су евангелици, посебно Словаци, оставили дубоки и неизбрисиви траг у српској култури. У том смислу, на првом месту треба поменути, Павла Јозефа Шафарика, за кога на сајту САНУ пише да је био „слависта, етнограф и археолог, професор и директор гимназије (Нови Сад) и библиотекар чешког музеја у Прагу“. Његов отац је био евангелички проповедник, а и сам Шафарик је студирао теологију и био евангелик и председник Евангеличке црквене општине у Новом Саду. Његово делу у Србији „може се мерити са (...) учинком“ Вука Стефановића-Караџића и било је „комплементарно с Вуковим...“⁷²; „имали су исте погледе на српски језик“⁷³. Док је Вук значајан за сакупљање, објављивање и очување српске усмене књижевности, Шафарик је „пописао (...) српске писане споменике и неке од њих издао“⁷⁴. Био је писац прве историје српске књижевности и прве историје српског језика. Док је био директор „Српске православне потпуне гимназије“ у Новом Саду, угарске власти су издале забрану по којој евангелици не могу да буду професори и управитељи у православним школама. Међутим, сами Срби су се тој уредби жестоко противили, изналазећи начине како да је игноришу, тако да му је Патронат гимназије исплаћивао плату још неко време, чак и кад су га угарске власти коначно смениле.

Од протестанта, значајних за српску културу треба поменути још макар двојицу истакнутих евангелика у Србији, Јанка Шафарика, нећака Павла Шафарика, као и Кирила Кутлика. Ј. Шафарик је био члан и један од обновитеља Друштва србске словесности (од 13. августа 1844. године); професор физике

70 Види: Предговор уредника.

71 Види: <http://turizampazova.rs/turisticka-ponuda/sakralni-objekti/slovsacka-evangelicka-crkva-a-v-stara-pazova/>.

72 Кузмановић 2011:37.

73 https://sr.wikipedia.org/wiki/Pavel_Josef_Šafarik; pristupljeno 22.10.2017.

74 Кузмановић 2011:37.

на београдском Лицеју убрзо након што је Лицеј основан; руководилац Народног музеја и библиотекар (управник) Народне библиотеке у Београду. Био је и члан Државног савета Кнежевине Србије. (Једном је чак држао и курс из археологије Милану Обреновићу, будућем српском краљу, тада још кнезу.) Ј. Шафарик је обављао још бројне важне функције у Србији.⁷⁵ Кирил Кутлик је био сликар, педагог, илустратор и оснивач прве сликарске школе у Београду (1895).⁷⁶

Не сме се занемарити ни утицај школовања српских интелектуалаца на протестантским универзитетима и лицејима у Словачкој (у Братислави, Прешову, Кежмарку и др.), а најпознатији од њих били су свакако: Доситеј Обрадовић, Јован Стерија Поповић, Јован Јовановић Змај, Ђуро Даничић, Светозар Милетић, и многи други. Током 18. и 19. века на тим протестантским (али и неким католичким) училиштима школовало се најмање 2.500 Срба значајних за српску културу.⁷⁷

Калвинисти или реформате

Међу досељеницима било је и припадника Мађарске реформатске цркве. Њихово досељавање почело је у првој половини 18. века, а насељени су углавном у Сомбору, Фекетићу, Пачиру, Врбасу, Новом Саду и другим местима. Почетком 19. века реформате оснивају своју прву црквену општину у Новом Саду, где граде и црквену зграду и школу.

Београдска протестантска општина

У време друге аустријске владавине Србијом, 1717-1739. године, само у Београд досељено је око 400 немачких породица, од којих су многе биле протестантске. Оне су углавном биле ангажоване на изградњи нове београдске тврђаве под руководством Николе Доксата де Мореза.

Године 1853., 9. септембра, Кнежевина Србија је донела тзв. *Књажев указ* којим се регулишу верска права неправославних поданика (лутерана

75 Види: Проф. др Војислав Максимовић, „Јанко Шафарик“, Српско Сарајево, Филозофски факултет, УДК 929:930.1, на: https://www.nb.rs/view_file.php?file_id=466; такође: https://sr.wikipedia.org/wiki/Janko_Safarik.

76 Види: http://www.arte.rs/sr/umetnici/kirilo_kutlik-4051/tekstovi/slikar_kiril_kutlik_osnivac_srpske_crtacke_i_slikarske_skole-5396/; pristupljeno 22.10.2017.

77 Види: Кузмановић 2011:6.

и калвиниста). Већ десет дана касније, у Београду је основана Протестантска општина. Њен први свештеник био је Теодор Граун (после њега долази Даниел фон Келн), а прва богослужења одвијала су се у једној турској кући у улици Краљице Наталије (тада Абацијски сокак). Године 1860. држава је београдској протестантској општини доделила капелу и кућу за свештеника. „Ова зграда је, наредних 50 година, служила као црквена зграда свим протестантима који су боравили у Београду, без обзира на њихову деноминацијску припадност.“⁷⁸

Од осталих протестантских црква, у Србији су се у 19. веку појавиле назаренска црква⁷⁹ (половином века), баптистичка црква 1875., методистичка црква (последње деценије 19. века), адвентисти седмога дана почетком 20. века, итд.

Библиско друштво

У Лондону је 1804. год. основано *Британско и инострано библијско друштво* чији једини задатак је био да ради на превођењу, дистрибуцији и популарисању Библије на свим језицима. Службеници и чланови друштва били су верници свих, углавном, протестантских цркава. Пошто је у то време велика потражња за Библијама била у Велсу, почетна замисао је била да се оснује друштво које ће Библијама да снабдева само Велс. Међутим, на предлог члана друштва, баптистичког проповедника Џозефа Хјуза (Joseph Hughes), друштво је одлучило да штампа Света писма за потребе целог Уједињеног Краљевства, па чак и за цео свет. Тако је настало највеће друштво за превођење, штампање и дистрибуцију Светих писама на свим светским језицима, под називом Британско и инострано библијско друштво, које је оснивало своје агентуре и депое по целом свету.

Још 1832. године, агент тога друштва, из агентуре у Цариграду, Енглеz, Бенџамин Баркер, допутовао је у Београд у намери да од тадашњих овдашњих власти испослује дозволу за оснивање агентуре или депоа Библијског друштва у Београду. Међутим, Књаз Милош је то спречио са образложењем да би дистрибуција Библија по Србији „могла да угрози мир и сло-

78 Бјелајац 2003:48.

79 Две новије, темељите, и по нашој оцени, до сада најобјективније студије о назаренима у Србији, су две објављене докторске дисертације: Др Бојан Алексов, *Назарени међу Србима*, Завод за уџбенике, Београд 2010. и Др Бранко Бјелајац, *О верујућим у Христа*, Центар 9, Београд 2015.

гу народа... Због тога што наш народ, пошто није довољно цивилизован, на превод Јеванђеља гледа као на светогрдну новину...⁸⁰ Ипак, Друштво је 1863. године успело да испослује дозволу и отвори депо у Београду.

Најзаслужнији актер тога подухвата био је баптистички пастор, Енглец, Едвард Милард, који је у то време живео у Бечу, где је, такође, основао агентуру Библијског друштва, као и Баптистичку цркву. Током 1862. и 1863. године често је путовао у Београд, преговарао са српским властима и представницима Српске православне цркве у циљу добијања одобрења за дистрибуцију Вуковог превода Новог завета и отварања депоа библијског друштва у Београду. Још од раније, Милард је био у интензивној преписци са Вуком Караџићем око преузимања његовог превода Новог завета за потребе Библијског друштва, што му је 1857. године и пошло за руком. Његовим залагањем прихваћен је и превод Старог завета проф. Ђуре Даничића, који је 1868. године обједињен с Вуковим преводом Новог завета, па је те године први пут објављено цело Св. писмо на српском народном језику.

У исто време, у Србији се водила велика борба за усвајање Вукове језичке реформе српског језика, која је службено усвојена 1868. године, дакле, исте године кад је штампано и Вук-Даничићево Св. писмо. Језик и ортографија тога превода били су утемељени управо на Вуковој језичкој реформи. Тако је овај превод Библије постао главни носилац ове реформе. Како су главни дистрибутери тога превода Св. писма и колпортери Библијског друштва, углавном, били лутерански, назаренски и баптистички пастори и верници, можемо рећи да су протестанти одиграли најзначајнију улогу у промовисању Вукове језичке реформе и српског народног (Вуковог) језика. Вук-Даничићево Свето писмо „продавало се у обичним дућанима, гостионицама, по затворима и у школама“.⁸¹ Уз мале језичке преправке овај превод Светог писма још и данас спада међу најраспрострањеније књиге и бестселере на српском језику.

Макензи и Сала мира

Значајну улогу у деловању и ширењу протестантизма у Србији, посебно у Београду, одиграо је и Шкотски добротвор, Франсис Харфорд Макензи⁸², из Инвернеса, верник Слободне цркве Шкотске (Free Church of Scotland). На

80 Из писма Књаза Милоша Бенџамину Баркеру од 9/21. септембра 1832. и FCI:1832/4:134.

81 Кузмич: 1983:204., дајући сажетак извештаја из AR 1868:82-83.

82 То је онај Макензи по коме и Макензијева улица у Београду носи назив.

позив Чедомиља Мијатовића, у то време српског дипломате у Лондону, Макензи је 1876. год., током Српско-Турског рата, дошао у Србију и почео да помаже српским избеглицама и породицама пострадалим у рату. У Београду је остао све до своје смрти 1895. године. Иако се у Србији показао као велики добротвор, градитељ и просветитељ, основни разлог његовог доласка био је мисионарски. „Мора се, међутим, нагласити да Макензијева мисија није подразумевала придобијање следбеника СПЦ да пређу у протестантску веру. Евангелизовати, за њега је просто значило ‘отворити људима очи, окренути их од таме ка светлости, и од Сатане ка Богу’.⁸³

Макензи је у Београду подигао читаво једно насеље, по њему названо „Енглезовац“ (блок између Славије и храма Светог Саве), и у њему изградио зграду коју је назвао Сала мира (пре њеног рушења почетком 90-их година прошлог века, служила је као биоскоп Славија). Била је то централна друштвена зграда новоизграђеног насеља и нека врста вечерње школе у којој су се одржавале обуке за младе људе из неких заната (нпр. курсеви шивења за девојке), али њена главна сврха била је верског карактера. Макензи је у њој организовао библијска предавања за широку публику, а предавачи и говорници били су свештеници и пастори свих постојећих хришћанских вероисповести, православци, лутерани, назарени, баптисти... Због тога је пао у немилост Српске православне цркве и локалних власти.

Године 1888. Макензи је организовао гостовање познатог шкотског евангелисте, Александра Сомервила (Alexander Somerville), у Београду. Српске власти су се доласку Сомервила снажно противиле, па је Макензи, уз помоћ Мијатовића једва испословао одобрење за његов долазак. Током три узастопна окупљања, Сомервилове проповеди побудиле су велико интересовање код београдске елите, али ни оне нису имале за циљ придобијање православних верника за протестантизам. Његове проповеди преводио је на српски језик Чедомиљ Мијатовић, који је у то време био и члан Српске академије наука.

У циљу стварања хришћанског погледа на свет, Макензи је улагао и у издаваштво. Потпомагао је објављивање неких православних часописа, а Чедомиља Мијатовића је ангажовао да „преведе *Коментаре о јеванђељима*, Дејвида Брауна, јер је веровао да ће из тога проizaћи ‘изузетно велика благодет за Србе’.⁸⁴ Макензи је, такође, ангажовао и финансијски подржао Мијатовића да преведе неке проповеди, у то време најпознатијег и најути-

83 Паларет, *Историјски часопис* XXXIX, 1992:146.

84 Исто.

цајнијег баптистичког проповедника у Енглеској, Чарлса Х. Сперџена (Charles H. Spurgeon). Али, сигурно најзначајнији Мијатовићев преводачки подухват, на иницијативу и подршку Макензија, био је превод једног од главних дела енглеске књижевности, алегоријског романа баптистичког писца Џона Бањана (John Bunyan), *Путовање поклониково* (1879., касније објављено под насловом *Пут хришћанина*).

Макензи је био и добар пријатељ и сарадник Бибијског друштва, тако да је својим залагањем допринео и ширењу Вук-Даничићевог Св. писма. Много је помагао назаренима који су у то време проживљавали жестоки прогон од стране локалних власти и представника Српске православне цркве. (Српски писац, Симо Матавуљ, је о томе написао и приповетку *Нововерци*.) Захваљујући Макензију о том прогону сазнао је и британски Форин офис, који је посредовао код српских власти, које су, макар привремено, ублажиле прогон назарена.

Макензи је посредно утицао и на оснивање Баптистичке цркве у Београду, тако што је једном младићу, рањеном у српско-турском рату, помогао да оде у Беч ради операције очију. Такође се побринуо да му бечка Баптистичка црква обезбеди помоћ и бригу. Осећај прихваћености и бриге од стране бечке цркве навео је овог младића да поверује у еванђеоску поруку о спасењу, крсти се и прихвати баптизам, након чега је отишао на школовање у Швајцарску. По повратку у Београд, он је био први баптиста, Србин, који је у Београду проповедао и крштавао вернике. То се одвијало у периоду између 1880. и 1890. године, а прво баптистичко крштење у Београду одиграло се 1882. године.

Данашњи храм Св. Саве налази се делимично на имању Франсиса Макензија, а његово име налази се на листи заслужних појединаца у храму, за које се православни свештеници редовно моле.

Захваљујући већим верским слободама које је гарантовао *Виговдански устав*, после Првог светског рата, у Краљевини СХС, долази до снажнијег ширења појединих постојећих еванђеоских цркава, као и до оснивања нових, као што су пентекосталци (данас Протестантска еванђеоска црква), слободна браћа, и др., а после Другог светског рата оснивају се нове, независне протестантске цркве.

У ратним 90-им годинама, већина протестантских цркава снажно се ангажовала у хуманитарном раду, оснивајући еванђеоске хуманитарне организације (као што су „Хлеб живота“, „Табита“, „Адра“, ЕХО, и др.), које управо

због своје мултинационалности, у ратним и кризним временима успевају да стигну и до оних угрожених места где остале организације нису успевале.

Наравно, готово све ове протестантске цркве имају и своје школе и издавачку делатност. Такође, треба поменути да друштво није увек било наклоњено делатностима протестантских цркава, па чак ни данас Закон о црквама и верским заједницама није исти за све. Добрих примера сарадње међу црквама и између цркве и државе има, али времена се мењају, па увек остаје нада да ће ти односи постати још позитивнији и да ће се развијати у позитивном правцу још брже.

Србија и реформација

Шта рећи као закључак о теми протестантизам и реформација у Србији? Протестантизам је стигао у Србију, али реформација, по нашем мишљењу, није. Да ли је Србији и Српској православној цркви потребна реформација? Није на протестантима да о томе одлучују, још мање да је покрећу; о томе мора да одлуче сама СПЦ и њени водећи богослови. Кад би се о томе питали протестанти, они би свакако рекли да је реформација потребна свим црквама и стално, јер (као што ћемо видети) црква мора стално да се мења.

Међутим, оно што би могло да буде протестантска порука Србији и Српској православној цркви и што би оне свакако требало да схвате о реформацији, јесте – шта је суштина реформације. Суштина реформације и протестантизма није никаква борба за превласт протестанта над католицима и обрнуто, или заједничка борба протестаната и католика против православља и српства. Она није ни средство угрожавања мира и слоге српског народа, како се био уплашио Књаз Милош почетком 19. века. Реформација није ни богословска борба за превласт јуридикског приступа у теологији (који превладава на западу) над приступом утемељеним на теосис или обожењу (који превладава у православљу).

Реформација је на првом месту борба за *повратак изворним, Божијим начелима спасења човека*, записаним у Светом писму. Тих начела има пет⁸⁵ – *само Христос, само Свето писмо, само Божија милост, само вера и само Богу припада слава* – али су прво и последње мање познати него три у средини. Међутим, ни та начела, сама по себи, нису суштина реформације, већ се њена суштина налази у њиховој примени у пракси и у резултатима те при-

85 На латинском гласе: *solus Christus, sola scriptura, sola gratia, sola fide* и *solī Deo gloria*.

мене. Први и основни резултат примене ових начела је – *нови, препорођени и промењени човек*; то је духовна и морална трансформација човека, а њени крајњи резултати су – *промењени односи*, и то човека према Богу, човека према самом себи, човека према другом човеку, човека према раду и човека према природи. То је промена до које човека доводи Бог, а не човек сам себе. Реформација, дакле, жели да промени човека, што за последицу има промену друштва; не обрнуто. Реформација није револуција, политички преврат или збацивање некога с власти, нити шта томе слично. (Ако има икаквог „збацивања с власти“, онда је то искључиво збацивање свога „ја“ са трона свог властитог живота и устоличавање Бога на то место).

Не стоји оптужба – која се често може чути у Србији – да је реформација у средиште пажње ставила човека, а не Бога. До те заблуде долазе они који не желе да увиде разлику између реформације и хуманизма, покрета базираних на окретању античким узорима и стављања огромног поверења у људски разум (тврдећи да је човечанство стигло до пунолетства), покрета који је био паралелан с реформацијом и значајно допринео њеном успеху, али који је у основи био у огромном раскораку с њом по питању извора ауторитета. Нека кључна начела реформације – попут оних *solus Christus* и *solī Deo gloria* – никако нису могла бити компатибилна са хуманистичким осамостаљењем и „пунолетством“ човека.

Стога је у средишту реформације Бог, његов Син, Исус Христос, који спасава човека-грешника. Тачно је, човек јесте у средишту пажње реформације, али не човек са својим интелектуалним „пунолетством“ и независношћу од Бога, већ човек-грешник, отуђен од Бога, у свом духовном и интелектуалном лутању и, као такав, предмет Божије пажње и љубави и у потреби за новим, духовним рођењем и новим почетком. Та промена, утемељена искључиво на Божијим начелима записаним у Светом писму, креће изнутра и односи се, пре свега, на човеково срце и ум, што онда води до промене целог низа односа, ставова и понашања.

Нови однос тако препорођеног човека према Богу подразумева појаву искрене и личне вере у Бога, која из људског ума и срца потискује неверу и формалну, јалову веру. Човек почиње искрено да верује у Бога и Богу (за разлику од вере да „има нешто“), и да воли Бога.

Нови однос према себи подразумева да препорођени човек сматра себе и своје тело „храмом Светог Духа“, што отвара врата његовог бића за нове, етичке вредности, које га штите од сваког облика самоуништења (дрога, ал-

кохола, нечистог живота...), промискуитета, корупције, „крадуцкања“, итд. Нови човек почиње више да воли себе, али не постаје и самољубив.

Нови *однос према ближњима* се, такође, своди на нову, искрену љубав према ближњима, али и према непријатељима. Често понављана српска карактерна особина, жеља „да комшији цркне крава“, губи смисао и претвара се у своју супротност; постаје оно што је некадашње Савезно министарство за националне и етничке заједнице промовисало као свој слоган у оквиру кампање за промоцију толеранције: „Да комшијина крава буде жива и здрава“⁸⁶. Новом човеку је стало до добра свог ближњег, свог комшије... па чак и свог непријатеља.

Нови *однос према раду* мења радну етику обраћеника. Оно због чега наш председник понекад хвали Немце и друге западне народе – њихов вредан рад и однос према раду – није њихова „национална особина“, већ је то резултат промењене радне свести код људи промењеног ума и срца, што је последица до које је довела реформација. Популарна пословица (додуше, из периода комунизма): „Не можете ви мене тако мало да платите, колико мало ја могу да радим“, постаје потпуно бесмислена у аутентичном протестантизму. Јер, сврха рада више није пука борба за опстанак или додворавање послодавцу. Рад је стил живота препорођене особе и једно од средстава прослављања Бога.

Нови *однос према природи* заснива се на схватању себе као онога коме је Бог, још код стварања, поверио задатак, не само да ради и обрађује природу, већ и да је чува. Само од Бога препорођени човек чува природу, не као обични ресурс за исцрпљивање, већ као Божије створење; не из страха да ће остати гладан и изазвати глобално отопљавање, већ из захвалности према Богу који је све „дивно створио“ и ставио нам на располагање.

Препорођени Србин и православац, који има искрену, личну веру у Бога, који себе види као „храм Светога Духа“ и зато живи чисто и честито, воли свог ближњег и жели „да комшијина крава буде жива и здрава“, који вредно ради свој посао схватајући га као облик прослављања Бога, који не загађује околину, верујући да тако извршава Божији налог и чува Његову творевину... није мање Србин и мање православац (може само то да буде више). Сваки искрени и аутентични протестант, верује да српство и православље ничим од горе наведенога не могу бити угрожени; напротив, могу само да

86 Касније се са сличним насловом појавила и једна књига из области популарне психологије.

буду уздигнути и неупоредиво обogaћени. Промене које доноси реформација не мењају нечију националност, али уносе промене у нацију (набоље); не мењају вероисповест, али мењају квалитет вере; не уносе верске новотарије, али уносе новине, које нису ништа друго, него стари, заборављени и истиснути библијски принципи. Ни Лутер и реформација у целини, никад нису имали намеру да стварају нове конфесије. Све што су хтели, јесте – нови, препорођени (трансформисани) човек. Називи конфесија, углавном, потичу од непријатеља реформације; они су приписивани појединим верским покретима, након чега су остали у употреби. Али, ко год жели да сазна и разуме суштину реформације, мора да је тражи иза конфесионалне номенклатуре, па чак и иза разлика (јер конфесионалне разлике не представљају суштину реформације).

Служећи се игром речи, можемо рећи да тамо где има реформације, има и трансформације, тамо где је нема, може доћи само до деформације. Реформацијско начело, које је, додуше, популаризовао Карл Барт, *ecclesia semper reformanda est* (или без „est“; црква се стално мења) полази од уверења да црква мора стално да се само-преиспитује и враћа изворним библијским начелима. У противном, у њено учење и праксу се лако увуку елементи који их кваре и удаљавају од саме њене суштине.

Зато је веома погрешно протестанте – без обзира које су конфесије – класификовати као „секташе“, продужену руку запада, приписивати им националност (па стога и опасност за српство), сматрати их реметилачким фактором у српском друштву, излагати их било ком облику законске дискриминације зато што немају националну и политичку позадину и подршку или заједнички центар (из кога би се с њима, по потреби, могло и манипулисати). Јер, протестанти, као промењени људи, могу само да буду фактор стабилности и просперитета друштва, никако његов реметилачки и ретроградни фактор. Прави протестант није неко ко „протестује“, већ је то нови, од Бога промењени човек, који има личну веру у личног Бога; који воли Бога, воли себе, воли свог ближњега, воли рад и воли да чува околину.

Треба ли Србији овакав, нови човек? Протестанти мисле да треба.

Литература:

Архивска грађа:

AR

Annual Report(s). Архив Британског и иностраног библијског друштва, Кембриџ.

FCI 1832.

Foreign Correspondence Inward. Архив Британског и иностраног библијског друштва, Кембриџ, Општа кореспонденција. FCI, 1832, бр. 4, стр. 134. (Писмо на француском). Превод на српски: Вишња Живковић. Писмо је објављено у оригиналу и у: Кузмич 1983:255-266, а међу фотографијама у истој књизи објављен је и факсимил писма.

Књиге:

Бјелајац 2003.

Бјелајац, Бранко, *Протестантизам у Србији. Прилози за историју реформацијског наслеђа у Србији I део*, Алфа и Омега, Београд, 2003.

Бјелајац 2010.

Бјелајац, Бранко, *Протестантизам у Србији. Прилози за историју реформацијског наслеђа у Србији II део*, Сотериа, Београд, 2003.

Бучар 1910.

Бучар, Фрањо, *Повијест хрватске протестантске књижевности за реформације*, Матица Хрватска, Загреб 1910. (репринт: „Логос“, Дарувар 1996).

Чедвиг 1986.

Чедвиг, Овен, *Историја реформације*, Добра вест, Нови Сад 1986.

Кузмановић 2011.

Кузмановић, Небојша, *Романтизам у српско-словачким културним везама*, Мало историјско друштво Нови Сад, Бачка Паланка 2011.

Кузмич 1983.

Кузмич, Петер, *Вук-Даничићево Свето писмо и библијска друштва на јужнословенском тлу у XIX стољећу*, Кршћанска садашњост, Загреб 1983.

Максимовић, Војислав проф. др, „Јанко Шафарик“, Српско Сарајево, Филозофски факултет, УДК 929:930.1,на: https://www.nb.rs/view_file.php?file_id=466.

Сршан 2011.

Сршан, С., пр. и ур., *Капуцински самостани у Београду, Земуну и Новој Паланки у првој половини 18. стољећа*, Провинцијалат хрватске капуцинске провинције Светог Леополда Богдана Мандића, Загреб; Центар „Леополд Мандић“, Осијек и Државни архив у Осијеку. Загреб–Осијек 2011.

Станојевић, 1910.

Станојевић, Станоје, *Историја српскога народа (1910.)*, репринт: Логос Арт, Београд 2008.

Живот царског генерала 1757.

Живот царског генерала и славног инжењера, господина барона Доксата де Мореза, погубљеног 20. марта 1738. у Београду [1757], Библиотека града Београда.

Часописи:

Бирвиш, *Култура*, 1971.

Бирвиш, Александар, „Плодови протестантизма“, *Култура*. Часопис за теорију и социологију културе и културну политику, 13-14, Београд, 1971., стр. 124-137.

Бјелајац, *Религија и толеранција*.

Религија и толеранција, Бранко Бјелајац, „Рани протестантизам у Србији“, ЦЕИР, Центар за емпиријска истраживања религије, Зрењанин (и на сајту: <http://www.ceir.co.rs/ojs/index.php/religija/article/view/22>).

Паларет, *Историјски часопис XXXIX*, 1992.

Паларет, Мајкл, „Човек који је изградио Енглезовац – Франсис Макензи у Београду (1876 – 1895.)“, *Историјски часопис*, књига XXXIX, Историјски институт Српске академије науке и уметности, Београд 1992; стр. 137-164.

Веб странице:

[http://www.arte.rs/sr/umetnici/kirilo_kutlik-4051/tekstovi/slikar_kiril_kutlik_osnivac_srpske_crtacke_i_slikarske_skole-5396/.](http://www.arte.rs/sr/umetnici/kirilo_kutlik-4051/tekstovi/slikar_kiril_kutlik_osnivac_srpske_crtacke_i_slikarske_skole-5396/)

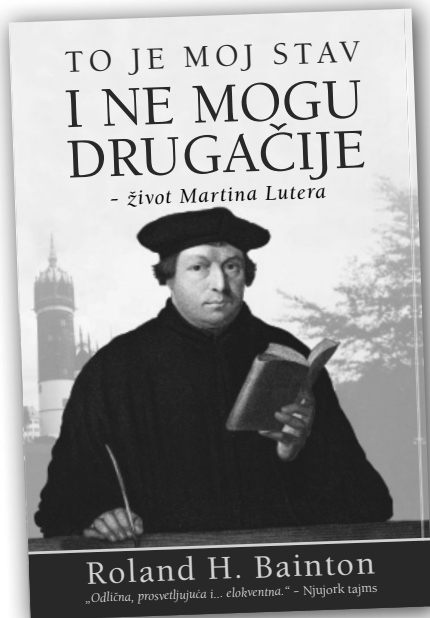
https://sr.wikipedia.org/wiki/Pavel_Josef_Šafarik

[http://www.ceir.co.rs/ojs/index.php/religija/article/view/22\)](http://www.ceir.co.rs/ojs/index.php/religija/article/view/22)

[https://www.nb.rs/view_file.php?file_id=466.](https://www.nb.rs/view_file.php?file_id=466)

[http://turizampazova.rs/turisticka-ponuda/sakralni-objekti/slovacka-evangelicka-crkva-a-v-stara-pazova/.](http://turizampazova.rs/turisticka-ponuda/sakralni-objekti/slovacka-evangelicka-crkva-a-v-stara-pazova/)

[http://kocic.net/bjelajac/srbi_i_rukopisno_sвето_pismo.htm.](http://kocic.net/bjelajac/srbi_i_rukopisno_sвето_pismo.htm)

ТО ЈЕ МОЈ СТАВ И НЕ МОГУ ДРУГАЧИЈЕ

- живот **Мартина Лутера** -

Роланд Х. Баинтон

Први пут објављена пре више од седамдесет година, књига Роланда Х. Баинтона „То је мој став и не могу другачије: Живот Мартина Лутера“ продата је у милионском тиражу. Она и данас, сасвим сигурно, остаје најбољи увод у живот и дело великог реформатора, као и кључно штиво за свакога ко жели да разуме ову изванредну историјску личност.

Издавач: »Препород«, Београд

ПРОТЕСТАНТСКА РЕФОРМАЦИЈА

Р. Тјудур Џонс

Реформација се често сматра прилично повезаним покретом, а заправо је имала многе облике који захтевају свеобухватно сагледавање. Р. Тјудур Џонс нам пружа основне обресе историје реформације, историје која обухвата највећа збивања у Немачкој, Швајцарској, Енглеској, Француској и Италији, али обухвата и протестантске искре од Финске до Велса и од Мађарске до Шпаније.

Иако нам аутор пружа обиље података, његов преглед је сажет и читљив, па је ово дело одличан увид у критични период живота цркве.

Издавач: »Хришћанска књига«

